

Deustuko
Unibertsitatea

• • • • •
**Filosofia eta
Letren Fakultatea**
Euskal Filologiako
Lizentziatura

Euskal Fonetika
Historikoa

**Eskola apunteak
K. Mitxelenaren F.H.V.n
oinarrituak**

Juan Manuel Etxebarria Ayesta Irak.

Euskal Filologia

EUSKAL FONETIKA HISTORIKOA

(Eskola apunteak. K.Mitxelena-ren F.H.V.n oinarrituak)

Juan Manuel Etxebarria Ayesta

(Deustuko Unibertsitatea)

c : Juan Manuel Etxebarria Ayesta

ISBN: 84-605-6953-5

Erregistro Zbk: 54427

Deustuko Unibertsitatea

OHARRA: Hauek apunte hauek, L.Michelenaren " Fonétiva Histórica Vasca "
ikerketa sakonaren ulermenerako laguntza-bide bat baino ez dira.

AURKIBIDEA

I-.Bokalismoa-Orokortasunak.....	1
II-.Bokaleen Irekidura-Itxidura.....	11
III-.Ezpainkaritza eta desezpainkaritza.....	17
IV-.Diptongoak.....	21
V-.Bokaleak Hiatoan.....	31
VI-.Bokaleak Azken posizioan.....	38
VII-."-N"z bukatuak.....	44
VIII-.Bokaleen Sortze-Erortzeak.....	52
IX-."J" eta "W"ren eboluzioa.....	56
X-.Kontsonante Sabaituak.....	62
XI-.Aspirazioa.....	73
XII-.Leherkariak.....	85
XIII-.Ezpainetakoak.....	94
XIV-.Txistukariak.....	99
XV-.Sudurkariak.....	107
XVI-.Lateralak.....	113
XVII-.Dardarkariak.....	119
XVIII-.Kontsonante Multzoak.....	126
XIX-.Sistema Kontsonantiko Zaharra.....	134
XX-.Azentu Modernoa-Deskripzioa.....	136
XXI-.Azentu Zaharra.Hipotesia.....	146
XXII-.Azentua-Apendizea.....	147
ERANSKINA:P.Yrizar-en sailkapena.....	148
P.Yrizar-en sailkapen-mapak.....	149

EUSKAL FONETIKA HISTORIKA

I-. BOKALISMOA-OROKORTASUNAK

1.1-. Euskal bokaleen sistema BAKUNA da, gaztelaniaren parekoa. Hona hemen K. Mitxelenaren hitzetan:

"La mayor parte de las variedades vascas tienen el sistema vocálico sencillo, análogo al del castellano con cinco fonemas y tres grados de apertura a saber: /i, e, a, o, u/. Sólo el dialecto suletino y hablas cercanas poseen además un fonema anterior labializado: /ū/. La semejanza entre las vocales vascas y las del castellano no se limita al sistema sino que se extiende también a las realizaciones fonéticas". (1)

SALBUESPENAK: a) Bokale sudurkariak
b) /ū/gaurko Zubereraz

1.2-. BOKALE SUDURKARIAK

a) Zubereraz eta Erronkarieraz, bokale eta diptongo sudurkariak balio fonologiko eta guzti agertu eta agertzen dira, galduz badoaz ere:

hūgũ' = repugnancia

gahũ'n = espuma

Zubereraz /o/ falta da "N"ren aurrean /u/ra itxi delako:

hon > hun = bueno

hũn = tuétano

- b) XVI. mendean, Bizkaieran bokale sudurkariak erabili ziren, idazkeran beti agertzen ez bazen ere.
- P.DE MADARIAGA (Arratia) 1565: "La "N" algunas veces se pronuncia escondida en las narices, como en "oracioa, ardaoa" y para denotar aquella "N" se debe sobreponer una cifra de esta manera a modo de "ˆ"nariz". (2)
- GARIBAY (Mondragón): " Aquella dición "miña" que significa lengua, se ha de pronunciar algo con las narices, supliendo la "N" de la tilde con ellas, cosa muy usada en esta lengua en muchas diciones, porque si se escribe con la "N", diría "mina" que significa, dolor, amargura". (3)

Batzuetan, sudurkaritasunaren ezaugarri-ikurra alternantzian agertzen da:

Garibay: ardaõ / ardã

M.OCHOA DE CAPANAGAK (1656) argi eta garbi dakar sudurkari-ezaugarria, inoiz alternantzian:

erraçoẽa = la razón (baina, erraçoeya etab.)
 gaztaẽa = el queso
 coroẽa = la corona (edo coroea)
 doẽac = los dones (edo doeac)

Garai honetako idazleek, zelan adierazi ezagatik edo, batzuetan ez zuten sudurkari-ikurrik jartzen baina gaurko Bizkaierarekin konparatuz, bazirelakoan gaude.

Adibidez: R.S.(386): arzayok (gaur, artzain/ñ)
 " (302): mandazaic (Mic. manda sayña)
 " (242): ezayric (Cap. eçaiñac; Mic. esaña= fea cosa; esayntasuna= fealdad)

Bet. usay eguitea (Cap. ussain eguitea)

R.S.(523):sey

" (238):seyac(Cap.seña;Mic.seyña=niño
seyntasuna=niñería;V.J.señay)

" (15):burdiaric (Gar.burniaric;Mic.burdi-
ña = el hierro)

" (128):sardia=la sardina (Mic.baguiña(sic)
la vayna;erreguiña=reyna;Cap.erreguiña)

" (169):mi

" (271):miyac (Mic.miña =la lengua)

" (113-340-393):dio=dice,(Cap.diñogu;Mic.
diñosu)

" (3-122):ygui,yguy=aborrecido,aborrecimoen-
to;Gar.yguny;Sul.hügũ')

" (243-422):yñez,yñes =huida;(Gar. ies)

d)Bokale arteko "N"ren galtzeagatik aintzina eraz ezagu-
tzen zen fenomeno hau euskalkietan zehar.

AYMERID PICAUDen "GUIA DEL S. XII genuke lekukorik
zaharrenetarikoa:

ardum = vinum

araign = piscem

1.3-.EUSKAL BOKALEEN BILAKARA EDO EBOLUZIOA

Kontradizio itxurakoa badirudi ere,alor bikotx baten
banatu genezake hau eboluzio hau:

a)ALDAKORTASUNA:Grupo Foniko barruan fonemen bata-
bestearenganako eraginak sortutako aldaketak

b) IRAUNKORTASUNA: Beste hizkuntza batzuetan baino (erromanikoak, adibidez) aldaketa gutxiago izan dugulako, hitz berdintsuetan, jakina, batez ere. Beste batzuen artean, hona hemen Akitaniako antroponimo eta teonimo batzuk:

Nescato

Sembe (seme)

Bihox(us) (cf. ib. bios-(ildun) (2º plomo de Alcoy)

Cison (gizon)

Oxson (otso)

Ilun (il(h)un)

-c(c)o (-ko)

-t(t)o (-to)

-t(h)ar(-tar)

Toponimian:

Aquis (Ak(h)ize) Dax

Gébala (Guebara)

De.oúa (Deva)

Ilu(m)beritani (Irunberri; R. Urumbérri) Lumbier.

Oiassó (Olarso en Plinio) (Oyartzun-Oyartzun)

Lapurdum (Lap(h)urdi) Cast. Labort; Fr. Labourd.

Atur(r)us (Aturri) El río Adour.

1.4-.MAILEGU LATINO-ROMANIKOAK

Bokale iraunkortasun hau jarraian aipatuko diren adibide: latino-romanikoetan ere ikus genezake.

Lat. cauea	((h)abia)
" lacum	(lakhu) Lago
" fagum	(bago)
" pacem	(bake)
" necem	(neke)
" certum	(gert(h)u)
" legem	(lege)
" regem	(errege)
" bacillum	(makila)
" picem	(bike)"parte de la propiedad de un molino"
" linum	(li(h)o)
" pica	(mika) urraca
" colum	(goru; R.S.63:gorhua=la rueca)
" corpus	(gorputz)
" florem	(lore)
" forma	((b)orma)
" lucrum	(lukuru)
" furca	(urka;Z.Ūrkha)
" mutum	(mutu)
" pluma	(luma)

Esandakoa argitzeko, ikus latin klasikotik erromantzera bitarteko bokale-bilakaera. (4)

1.5-.ZUBEROAKO " ũ "

Kasu batzuetan behintzat, antzinako "U" /Ü/egitera joan da Zuberoan, Mixen (Ekialdeko B.N.) eta Bardosen. Oposizio adibideak eskasak direnez, ez dugu fonema autonomotzat hartuko "U"ren aldakitzat baino.

Lehenengo textu idatziak baino lehenago gertatu zen bilakaera hau.

Zubererazko lehen liburuan, (Onsa.1666) era honetara bereizten zen fenomeno hau:

gaurko " ũ " ↔ "U" *lehenengo*
" u " ↔ "OU"

Gaur egun, " ũ " dugu ugariena baina goazen bestea zein kasutan egiten den ikustera:

a) -U + R (biguna)

gú(r)e (baina, gũ)

gú(r)i

barur "ayuno"

hirur

hur "agua" (baina, hũr=avellana)

ú(r)in "grasa" (baina, ũrrin=olor)

b) -U + RD/RT

úrde

úrdin "agua turbia"; Oih.ourdin=azul)

úrthe "año"

d) -U † S

úste "opinión"

ikhúsi

bústi

..... baina üstel ?

SALBUESPENAK

a) Mailegu erromanikoetan (arrenkūra, útxūra, etab)

b) Asimilazioagatik (būrū, ingūrū etab)

d) Hitz konposatueta (ŭhátx=torrente; zŭháln=árbol;)

Lafonek, RLiR(1937) 77; kontextu gehiagotan ere gorde dela dio "U" hots hau, "k" eta "nk"ren aurrean hain zuzen.(1.5. osatua, 469 or.) (5)

1.6-. -O † N > -U † N

gízun (gizon)

ezkúntŭ (ezkondu)

hun (on)

úndar (ondar)

úntzi (ontzi)

úntsa (ondo-ongi-onsa=bieo)

SAILKAPEN ZAILEKOKAK

kúzka (koska/kozka)

núla (nola)

etab...

BEARNESAREN ERAGINEZKO "/U/-/O/REN BILAKAERA

/U/	/O/.....lehen
[ŭ] [ŭ] [o]	[o].....aldaki fonetikoak
ü ←→ /U/	/O/.....orain (6)

1.7-. -O+N > -U+N ISOGLOSA

Fenomeno hau ez da Zuberoan bakarrik gertatzen
Baxe Naparra eta Lapurdin ere bai. Autore batzue-
tan alternantzia ere ikus daiteke.

Dech. hon/hun
onsa/unsa
hongui/ungi
hunec
hunen
undar

Leiq. on
ontasun
onthu
ungui
hundar
ungarri/ongarri

BOKALEAK, LATIN KLASIKOTIK ARRUNTERA ETA ERROMANTZERA

ESKEMA

LATIN KLASIKOA

10 Bokale
KANTITATEARI ADI
LUZEAK (ˉ)
LABURRAK (˘)
DENPORA

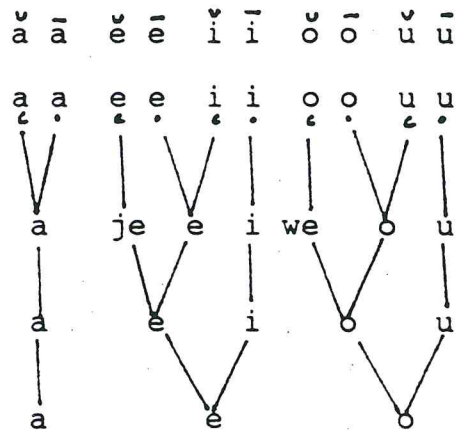
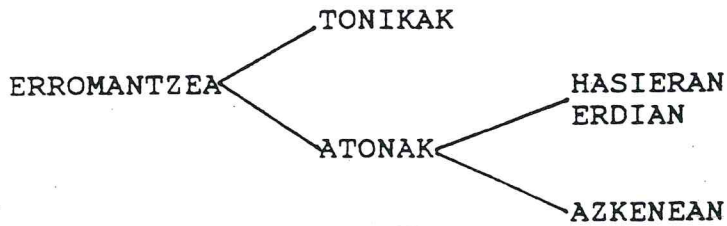
LATIN ARRUNTA

10 Bokale
KUALITATEARI ADI
ITXIAK (.)
IREKIAK (e)
TIMBREA

BILAKAERA

LAT. KLASIKOA .....

AT. ARRUNTA .....

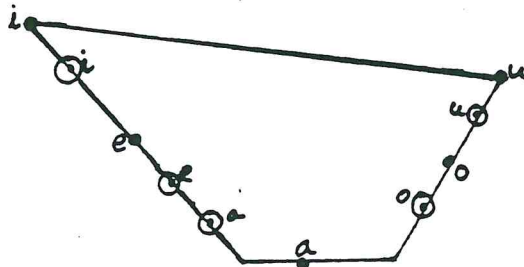
EUSKERAZKO BOKALEAK

Euskerak, gaztelerazko sistema berbera hartzen du K. Mitxelenaren hitzak jarraituz: "La mayor parte de las variedades vascas tienen un sistema vocálico sencillo, análogo del castellano con cinco fonemas y tres grados de apertura: /i,e,a,o,u/. Sólo el dialecto suletino y hablas cercanas poseen además un fonema anterior labializado: /ü/. La semejanza entre las vocales vascas y las del castellano no se limita al sistema sino que se extiende también a las realizaciones fonéticas". (Fonet. Histo.).

Txillardegiri jarraituz, (Euskal fonologia) diagrama eta guztizko argitasun gehiagora helduko gara. Sistema berdina dugu euskeraz eta gazteleraz baina diagraman ikus daitekenez, tokia ez da berdina.

HELLWAG-en diagrama Txillardegik eratua

- -> Gazteleraz
- ⊙ -> Euskeraz

ARGITASUN BIBLIOGRAFIKO ETA GANETIKOAK

- (1) L.Mitxelena.F.H.V.47 or.
- (2) " " " " 48 "
- (3) " " " " 48 "
- (4) Latin klasikotik erromantzera bitarteko bokale-
bilakaeraren taula.
- (5) L.Mitxelenaren osagaia R.Lafoni jarraituz.Ikus
469 eta jarraiko orrialdeak.
- (6) " ü " dela eta,ikus Txillardegi:Euskal Fonologia.

II-. BOKALEEN IREKIDURA ETA ITXIDURA

2.1-.Orain arte aipatutako bokaleetan ezeze,(u/ü;o/u)bes-
teetan ere sugertatzen dira tinbre aldaketak inguru-
ko bokale zein kontsonanteen eraginez.

Gaztelerarekin konparatuz,hona hemen Gavel eta Nava-
rro Tomásen eritzia:

"Las observaciones de Gavel y Navarro Tomás mues-
tran que,al menos en los dialectos centrales,las
vocales vascas /i,e,o,u/ tienden a una pronuncia-
ción menos tensa y más abierta que las españolas
correspondientes:la /a/ vasca es de ordinario más
palatal que la castellana".(1)

2.2-. IREKIDURA

Dardarkari gogor batek,bokale artean zein inplosibo
kasuan,aurreko bokalea irekitekoko joera duela esan
daiteke,beste hizkuntza batzuetan lez.(2)

a) Bizkaian eta Araban: -E + R > -A + R

berri > barri (3)

gerri > garri

txerri > txarri

gernu > garnu

bertzun > bartzun "badil"(surteko paleteta)

Bokale hau, hasiera absolutoan, ez dirudi ireki denik
"H"z hasi arren ere:

(h)arri	≠	erri(Mic.)	"tierra"
ardi	≠	erdi	
arbi	≠	erbi	
"yerro"		erru	

Gaur egun, Bizkaitik harago ere aurki daitezke aipaturiko irekidurak: (Rent. eguardi; etab...)

b) Bizkaia zein haragoko autore zaharretan ere agertu dira irekidura kasuak:

berdin > bardin (Dech; Land; Leiz; Gar; R.S; "bardindu")
at(h)erbe > atharbe (Leiz.)
p(h)ertika > phartika (Gèze, Z.)
(t)xertatu > xarthatu (Leiz)
ik(h)ertu > ikhartze (Leiz); ikhartu (Duv.)

d) -ER > -AR Bizkaiera eta gainerakoetan

bazter > baztar
bider > bidar
esker > eskar
izter > iztar
maizter > maiztar
musker > muskar
piper > pipar
p(h)itxer > pitxar

e) -R + KONTS. I > E EDO ALTERNANTZIA

irten > erten(G)

kirmen > kermen(B.1=fiel;2=fuste,habilidad)

kirten > kerten(G)

agiri > agertu (4)

txikir > txiker (Mic.txikar)

f) -U + R > -O + R

bi(h)urtu > biortu

2.3-. " L " implosiboak ere berdintsu jokatu duela esan daiteke.

beltz > baltz

bildur > beldur

2.4-.ITXIDURA

Euskal lurralde ezberdinetan agertzen da " A > E " "I" eta "U"ren atzean.

(V.J) XVII. ayte

ogúie

berdaderue

deucegule

dogune

2.5-."I/U"ren eragina aurreko bokalean. Trisilaboetan
erdiko silabaren bokale itxiak $\left\{ \begin{matrix} i \\ u \end{matrix} \right\}$ lehenengoko
silabakoa $\left\{ \begin{matrix} e \\ o \end{matrix} \right\}$ itxi. (5)

mediku > midiku
eguzki > iguzki
kepula > kipula
ekusi > ikusi
mogitu > mugitu
honquitu(Sr.) > hunkitu (Z)
espillu > ispillu
ezkutu > izkutu

2.6-.Sudurkari inplosiboaren eragina bokale bokoteetan
bigarrena itxiz edo diptongoa mono-ptongatuz.

(h)aren > hain
le(h)en > lein(R)
zeren > zein
-uen > -uin (Orozko)
aitajein > aitajin(R)

2.7-.Sabaikari batek ere eragin berdintsua izan dezake.(6)

etse > itxe (G.N.)
etxura > itxura
etxi > itxi "dejado"

Xistukari baten eragin berdintsua (7)

gezur > gizur
"peso" pisu
"seco" siku

2.8-. "I-E-I"/"I-A-I" trisilaboak(B)

igeri(Z;L;...) > igari(G;Aezk.) uger(B)

igesi > igasi(G.N.)

igerri > igarri

izerdi > izardi

ibeni > ----- imini,ipini,ifini

2.9-.Bokale aldaketak, "A/E" bates ere, asimilazio eta disimilaziozkoak dira.(9)

elkar alkar < (h)ark-(h)ar "ille illum"

geza > gaza

bekar(B) > makar(G;G.N.) "legaña"

azken > azkan

atera > atara

(h)azkor azkar(1=prop.a crecer;2=vigoroso)

ARGITASUN BIBLIOGRAFIKO ETA GAINETIKOAK

- (1) L.Mitxelena.F.H.V. 59 or.
Onen ondoren ikus, Txillardègi, K.Rotaetxe, P.Saḷaburu
Juan Manuel Etxebarria, A.Quilis, etab.
- (2) Lat.anser non ansar; Gazt.ánsares, etab...
- (3) Hurivarri (Araba, 1025, CSMill.)
- (4) Zeb.agartu
- (5) L.Mitxelena, osagaia 476 or.
- (6) " " " " "
- (7) Ez ete da inguruko bokalearen eraginagatik?
- (8) L.Mitxelena, osagaia, 477 or.
- (9) " " " " "

III-.EZPAINKARITZA ETA DESEZPAINKARITZA

3.1-. "I/U" PERMUTAZIOA (1)

Bizkaieraz "U" eta besteetan "I" nagusitzen bada ere, zergatia ez da beti erreza. Dena den, adibide kopuruak zein banaketa geografikoak, ez dute justifikatzen seigarren fonemarik euskal sistema bokaliko zaharrean.

Beste euskalkietako adibidearen ondoan Bizkaikoa jarriko dugu:

igeri uger

igel ugaraxo

il(h)e ule

ille ulle

iltze ultze/untze

iri uri

izen uzen/izen

intxaur untxaur(Oñate)

giltzurrun gultzurrun/kuntzurrun

irten/urten: (B,urten dau;G,Goierri,erten du

baina irten Intr. Donosti eta Pasai-

raino heltzen da. Lezo eta Renterian

atera nagusitu bada ere, irten bietara

ezagutzen da: tran. eta intran. eran.

3.2-. /U/ > /I/ HASIERAN EZPAINETAKO BATEN AURREAN

"uger,igeri,ugaraxo/igel"ekin batera "nutria"

konpara dezakegu: (B, uagara/igarabi/igarabire/ugadera

(Pouv, udagara/uhadera

(Z,)(Gèze) Ugadera/Ugañ

(G,)igabera;(GN,Leiza)iyabera

Azkue bide onean dago "(h)ur-abere"tik datorrela esatean.

Ezpainetako baten ondoren ostera:

(h)ume ime(Mundaka,Bermeo...)
imore(BN) umore
imotu(GN,G) umotu
ipuin up(u)in(Bermeo...)

3.3-./U/ > /I/ ONDORENGO /I/ EDO KONTS.(EZP,SAB,XIST)ERAGINEZ(2)

ubi ibi "vado":RS,299:ubera/Oih.ibide,ibiri;Z,Übi
mutil mitil(R) mĩthil(Z)
zubi zibi(R)
zu(r)mitz zimitz(G,L,GN) zimintz(B)
tupina thipiña(Z)=marmita
guti/txi gitxi(B)
zumel zimel/ximel/tximel(GN...B)
Zuberoa Ziberua/Xibe(r)ũ'
zul(h)o zilo/zillo
kullo(GN) K(h)illo (BN,L)=rueca
zuzulu(R) zizallu/zizelu(GN,G);isillu(B)
puxiga bixika(BN) lat. uessica = vejiga,grano
"besugo" besigu,bixigu (B,G)
gorputz kórpitz(R);khorpitz(Z)

3.4-ASIMILAZIOA: I-U > U-U (R) ETA i-Ü > Ü-Ü (Z)

(R)	(Z)
bulur	bũ'llhur =atadura hecha de ramas
ulun	Ü'lhÜn =oscuro
urun	ÜrÜn =hilar
ainguru	aingÜ'(r)Ü
unguru	ÜngÜrÜ, oroK.inguru
ekuzi	ÜkhÜzi=lavado;(B-Ü,A...ikuzi/ukuzi)

3.5-.ASIMILAZIO OKASIONALA: U-I U-U (3)

būztin(Z) buztun (R) orok.buztin
ÜrrÜtx(Z) urrutx (R) " urritz
züzü (Z) zuzu (R) " zuzi
urrin(B) urrun(besteetan)
uzu(B-Mrk.) izu = espanto, fiero, arisco
(h)uri (h)iri
urun irin
utaxur(Uztarroz) itoxur
tutare(R) ditare

3.6-./E/ /O/ BOKALEEN ARTEKO ASIMILAZIOA (4)

be(h)or bóhor (Z)
sendo sonto(R)
zek(h)or txokor(GN)
omen emen(B)
ot(h)e ete(B)
oren(R) oron(GN, Sr.) *orden*
odoleste odoloste
okelu okola(B) okolu/okholü (Z) (5)

3.7-.BOKALE METATESIA: JATORRIZKO ZEIN BESTEETAN (6)

(h)odei (h)edoi(GN, BN, L, B)
ekun(R) Ü'khen(Z)=haber
erdoi(GN, G) orde(B)=herrumbre, mohoso
erraldoi *erroldae Roldan
erruki urriki (GN, BN, G, L, Sr)
iñude(B) un(h)ide (GN, BN, L, Sr)= nodriza
ikutu(B) ukitu(GN, G, L)
probestu(G) rom.preboste= alguacil
ingude ungide(BN)
idoro(B) idiro(GN) = hallar

ARGITASUN BIBLIOGRAFIKO ETA GAINETIKOAK

- (1) L. Mitxelena, osagaia 479 or.
- (2) " " " 481 "
- (3) " " " 482 "
- (4) " " " 482 "
- (5) Zeb. okolu
- (6) L. Mitxelena, osagaia 483 or.

IV-. DIPTONGOAK

4.1-.EUSKAL DIPTONGOAK ETA EUSKAL SILABA (1)

Protoeuskerarrikarako diptongoak batean besteango euskalkietan hauexek lirateke:

au, eu, ai, ei, oi, ui

(R):Diptongo sudurkariak: au, eu, ai, oi; bokale arteko "N"galdu ondoren.

(B):XVI-XVII.Dip.Sudurk: ao, ae, ai, ei, oe.

Diptongoen frekuentzia ez da berdina euskalki guztietan, alde batetik "H"aren fonematasuna bizirik dagoelako eta bestetik, bizirik egon ez arren, bere ordeztan beste epentesi bat sortu delako.

(Z):ahūntz /auntz   lit.ahuntz

" éhūn /eun   " ehun

" béhi /bei   " behi

baina

Baztanen, Bizkaian : (2)

(Land.) segi = niño

(Sar.) aguña = cabrito

(Bazt.) bage = cedazo

(") zogi = tepe

Ipar aldeko "H"ari, "aspiración ANTI-HIATICA "deitzen dio L.Mitxelenak (3)

4.1-.(BIR) EUSKAL SILABAREN ESHEMA

A = edozein bokale
W = " semibokale(diptongoaren 2.elementua)
R = " sonante
S = " sibilante
T = " leherkari

A > (W) > (R) > (S) > (T)

a)Hasieran:

A W $\begin{matrix} R \\ S \\ T \end{matrix}$ > A $\begin{matrix} R \\ S \\ T \end{matrix}$

b)Erdian,azkenean edo hasiera absolutoa ez denean

A W $\begin{matrix} R \\ S \\ T \end{matrix}$ > O(U) / I $\begin{matrix} R \\ S \\ T \end{matrix}$

4.2-."AU/A ETA O(U) ALTERNANTZIA"

Hasteko,gaur egun,monoptongazioak ugariak izan badira ere,geroago eta diptongo gehiago egiteko joera daukagu.

AU/A ETA O(U) ALTERNANTZIA

jaulki jalgi

eraulki(G) eralgi(B) = cerner

irauntsi(Oñ.) iruntsi/tzi (B) lit.irentsi

"U"REN KONTSONANTIZAZIOA: U > B

Era honek aurreko bidea aldatzen du beste era batera apurtzen duelako diptongoa.

aurrera   abrera(GN)
leurri   lebri (GN) =medida
ausarta   absarta(GN)
euli   *ebli > elbi(G)
obra a   obra ab (O.de Arin)
eguin bear deu   eguin bear deb (O.de Arin)

4.3-.DIPTONGOAREN 2.ELEMENTUA $\left\{ \begin{array}{l} \text{GALDU} \\ \text{ALDATU} \end{array} \right\}$ DISIMILAZIOZ (4)

(h)auzu(GN)   (h)aizu (BN) lat.ausus
caucus(Lat.)   kaiku(B,GN,G,L)
mauru   mairu(GN,BN,L,Sr,Z)
auntxume(GN)   antxume(G,B)=cabrito
itaundu   itandu(B)
deraut/... baina,deratçut...(Axular)
nauzu   nazu(G)

4.4-. "AU/AI"DIPTONGOAK: ZUB/ERR. "AU > AI" (5)

"AU" diptongoa ugaria izateaz gain,ondo gorde da.

laur =cuatro

lauzatu(RS,210)=tejado

Laureiereta=Cuatro Molinos(Navarra)

Auria(nombre de persona en Navarra.XI. de Aurea.

Zuberoan eta Erronkarin "AU > AI" egitera joan da
"r,rr,s eta ts"ren aurrean izan ezik.

(h)auzo aiz(a)(R) áizo(Z)
bel(h)aun belain(R) bélhañ(Z)
gau gai(R,Z)
gauza gaiza(R,Z)
iraun ir(a)in(R) i(r)áñ(Z)
laudatu laida/tü (R,Z)

baina

(h)aur=niño
(h)aur/kaur=éste
gaur
auts(R)=ceniza

horrezaz gainera "AO > AU = AU"

ardao ardaũ(R) ardũ(Z) < *ardano
gaode gaude < *gagode
autz(R) áhotz(Z) agotz(Sr)=paja de trigo.

baita "J † AU" =AU"

jaun jein(R)
jauki =cometer(Dsch; Leig. o'h.)
jauts =vestir
jauzi =saltar
sautsi=bajar(A₂)baina xatxi(R)

4.5-. "AU/A"ALTERNANTZIA HASIERAN MONOPTONGAZIOZ ANTZA!(6)

aulki aurki/arki(BN)
aurkitu arkitu(G)
aurpegi arpegi
aurten artemen(BN...)poco ha"
gaur gargeroz(GN,R) = esta noche
laur larogei...
jaube jabe

(h)andi > (h)aundi (1700.etik aurrera)

4.6-. "AU $\begin{matrix} \nearrow 0 \\ \searrow U \end{matrix}$ " SILABA BARRUAN EDO AZKENEAN GEHIENETAN(7)

arraultza arroltze(GN,BN,Sr)
arroitze(Aezkoa)
arronzobi/pil(Araba)= torta con huevos
arrultze(BN)
aarrausi(B) aharrosi(BN,L)
in(h)auteri iñoteri(GN)
irauli iruli(MIC.)(B)
itaurlari itulari(G)
Cinaurriza Cenarruza Ziortza
basa-urde basurde
barau(r) baru(GN,B) =ayuno
garaunak garunak(B-Mic.)
* dadut > *daut > :dut(ekial)det(G) dot(B)

INOIZ,HASIERAN "AU > 0"

zaurne(Pouv.) zorne =pus(BN,G,L)
jaun(t)zi(GN,BN,L) jan(t)zi(BN,G,B)
eraun(t)zi(GN,BN,Sr) erantzi(B,G)

4.7-. "AU", "EU" BAINO UGARIAGOA ETA ESTABLEAGOA (8)

Epentesi kontsonantiko baten bidez, deseginik ere ager daitezke diptongo hauek. (leun/legun; neurri/negurri).

a)(R) eta (Z)n: "EU > EI" "AU > AI" ren ondoan (4.4)

leun leñ(Z)

e(h)un éhün (Z) ein (R)

b)(Z)n "EU > EÜ" bisilabo tratamentuaz.

deüs = algo deus(R)

gréügàrri = repugnante grèu (Bearn.)

d) "EU > U" erredukzioa, guztiz posiblea. Inoiz, "E"

euli(B,G) auli(Aezk.) uli(GN,BN,L) Üli(Z) eltxo(B)

eultzitu(GN) ultzitu(BN) eltzu(ka)tu(R)=trillado

euri(orok.) uri(BN,L)

euskara(-era) uskara(GN) ũská(r)a(Z) uskera(B-O)

eutzi(G,Sr,) Utzi(Z) etxi > itxi(B)=dejar -ado

neure nere(G)

neukan nekan(G)

iudaeus(Lat.) judu/judegu

4.8-. "AU/EU" NAHASKETA (9)

leun/laun Lat.planum

leuso(Mogel)/lauso(GN,G,L)

jaurtiki/gi/n,/eurtiki(GN,G), urtigi(R.S)(B)

ausiki(BN,G,L) esugi(R.S) usigi(Mic.) usiki(Onsa-Z)

*dadut > *daut > dot (B)

det (G)

4.9-."AI,EI,OI,UI"DIPTONGOEK "I" GALDU

a) zeinbat/zenbat

hainbat/hanbat

b) Bizkaierak: -AIN -AN

-AIL -AL

-UIN -UN

ezpain/ezpan

zail/zal

biguin/bigun

d) Sabaiketa bidezko diptongo apurtzea

haize/axe

eleiza/elexa

gaitz/gatx

bakoitz/bakotx

oin/oñ

zein/zeñ

e) Despalatatizaziozko diptongoak

ollo/oilo

laster > laxter/laister

4.10-."AI/EI" PERMUTAZIOA AZKEN POSIZIOAN BATES ERE (10)

igitai/igitei

eztai/eztei(zabal) eztegu(B-Mic) eztei † egun?

izai/izei(Z,R,Sr,)=abeto

jai/jei(Sr,Aezk.)

jaiki/jeiki

baizik/beizi(Oih.)

gaizki/geizki (Schuchardt)

iraitzi(Leiç) / ireitzi(Oih.)

4.11-."EI > I" "AI > I" BAINO ERREZAGO

Draintsuagoko maileguetan biak gorde dira
laido=afrenta,deshonor
deitu,(B,geitu) rom. *deito, lat.dictum

a) "AI,EI > I" sudurkari inplosibo baten aurrean

Jainko > Jeinko > Jinko
bezain/bezin(GN,G)
larrain/larrin(B)=era

b)Sortaldeko euskalkietan: "AI > I"

naiz/niz(Aezk.BN,Sr.Z) naz(R)
gaitu/gitu(Aezk.BN);niz,iz,gitu,zitut(Dech.)

d) "EI > I" beti hasiera absolutoan

eihar/ihar(L) igar(B,GN,G)
eiza/ihiza(Z)
*e-iza-n/izan (protoeuskeran)

e)Hasiera absolutotik kanpo," EI > I " xistukari
baten aurrean.

areitz/aritz
eleiza/eliza
leizar/lizar

4.12-. "OI " ERREGULAR GORDE DA (11)

goi

goiz (B,gox)

noiz (B,nox)

oroitu (or(h)itu,BN,Sr,) oreitu(Aezk.)

hogeï/hogoi(L,BN)

4.13-. "UI" ARRAROA MAILEGUETAN ERE (12)

fruitu

bertzuin =badil

eskuin

(h)ausin/(h)asuin(GN,L) metatesia

OI/UI/I Alternantzia:-DOI,-DUI,-DI Toponimoetan
ariztuia(Navarra,1042)

Hillarduy(Araba,1025)

Ylardia(Navarra,1253)

sagastui(B-Arratia.Orozko)

ARGITASUN BIBLIOGRAFIKO ETA GAINETIKOAK

- (1) L. Mitxelena, osagaia 485 or.
- (2) Ikus Juan Manuel Etxebarriaren doktorego tesia
- (3) "aspiración antihiática" 89 or.
- (4) L. Mitxelena, osagaia 489 or.
- (5) " " " 489 "
- (6) " " " 490 "
- (7) " " " 491 "
- (8) " " " 492 "
- (9) " " " 493 "
- (10) " " " 494 "
- (11) " " " 494 "
- (12) " " " 494 "

V-. BOKALEAK HIATOAN

5.1-.Euskeraren barruan,bokale arteko elkarteak kontexto baten baino gehiagotan ematen da:

- a)Konposizio eta deribazioan
- b)Deklinabide mugatuan
- d)Bokalez amaitzen den aditz jokatuari "-en/-an edo -ela/-ala" erastean.
- e)Bokale arteko kontsonante bat galtzean

5.2-.Tinbre bereko bokale-elkarteetan bokale berdina sortzen da.Dena den,kontrakzioa antzinakoa da.

a)Zuberoan eta Erronkarin,azentoa argigarri.

(R) alába (Z) alhába = hija

(R) alabá (Z) alhabá = la hija

b)Azento-entonazioz bereizten direnak

ari=hilo ≠ ari < aari =carnero

ate=puerta ≠ ate < aate =pato

d)Alternantziak

be/behe/behia /beia ≠ "beya" lit.behia = vaca

e)Batzuetan bokale biak gorde dira, idatzian, baina

balio fonologikoa ez dago argi.Gorde,non eta:

Markina,Durango(Cap.Astarl.Mogel,F.Bartolome)

Gipuzkoako Bizk:Oñate(Garibay,RS,manuscrito Oñate)

VJ=Viva Jesús:Un catecismo vizcaino del S.XVII

Inoiz bat ere bai irakurleari begira (1)

5.3-.BIZKAIERAREN GORDETZEAK (2)

a) Deklinabidean

sara-ac (Gar.)= las redes
marcaac(RS)=las barcas(RS,454)
errecaac(RS214)=los arroyos
Domeecaac (VJ)=los domingos
dongaac(ms.Oñate)=los malos
gauzaac(Mogel)=las cosas
elexaan(VJ)=en la iglesia
guisaan(Mogel)= a la manera

b) Konposizio-deribazioan

ataartean(RS,238)=en el portal
ollaar(Mogel)=gallo
escaari(VJ)=petición
edaari(Mogel)=bebida
lotsaarijak(Mogel)=partes pudendas,modestamente
obaasun(Mogel)= mejoría
arabaar (Mondr.)=alavés

d) Hitz barruan

chaal(Mogel)=ternero;(Z)xáhal
leen(Cap.)=antes;(Z)léhen
maats =uva;(Z)máhats
suurra(Mogel)=la nariz;orok.sudur
orraatz(Oñate)=aguja; (R)(Z)orrátz
haar(RS,400)=gusano; (Leic.Z)har (monosilaboa
zoor(Mogel)=deuda;(Orok.)zor(monosilaboa)

e) Aditz-joko finito eta infinituetan

jaateco(Mogel)=de comer;(Cap.)iaateco,iaaqui.

edaateco(") =de beber

iraaquin(") =hervir(diraaquit,niraaquijan,etab.)

daantzut(") =lo oigo

ichaatsiric(ms.Oñate)=adherido,pegado

5.4-. "-A + A > EA " BIZKAIA ETA HARAGOAN

a) "A" organikoa + "A" artikuloa:NOMINATIBOAN

alabea alabaA

elexea elexaA Lit.eleiza

baina

alaba bat;elexa bat;

alabak;elexak...

b)Aditz jokatuan -A bukaeradun erroari -AN erantsiz

doa=va; baina, doean=que va

daroa=lo lleva; baina,daroeanean=cuando lo lleva

azkurea,minberrea:(Rent.azkure,minbere)

5.5-. " A + $\begin{matrix} I \\ > \\ U \end{matrix}$ AI, AU > I, U"EMANAZ (3)

ahuntz/auntz

nahi/nai

baguso <*baga uso =paloma torcaz

aldiri <*aldairi =las proximidades (Leiq.)

umunzi <*uma-unzi =matriz

etxiri(Oih.) <*etxa-iri =cercañas de la casa

Bigarren elementuaren hasierako kontsonantea
galdu bada, ez da monoptongatzen.

andrauren (RS) < andra guren = mujer principal
bidaide(Sauguis) < bide kide =compañero de viaje
gogaide < goga kide =correligionario

5.6-. "A + E" eta "A + O" > E(A) ETA O NORMALEAN

erraz < rafe~~n~~/rahez (Gazt.zahar)
den, dela < *da-en, da-ela
-ek < * -a-ek
(h)amaka, (h)ameka < * (h)ama-eka
ap(h)ez, apaiz < apaez
asteme < asta-eme
baserri < baso erri
kaltzerdi < kaltza erdi
basezti < basa ezti(Leiz)=miel silvestre
umerri < * uma berri=cordero

Azken posizioan

galbai < gari bahe

5.7-. "AO" BIKOTEA KONPOSIZIO ZEIN DERIBAZIOAN

ataondo/atondo
* kara-obi/karaubi/karobi
* larra oti/larrauti = cigarra
ukaondo/ukondo (RS)
ataoste/atoste (RS)
* eraoan/eroan
* lotsa-or/lotsoor(Mogel)/lotsor

Azken posizioan

ardo < ardao

makallo < makallao

umo < umao

5.8-. "EA";"EO";"OA";"OE" (4)

a) *E > J

jakin < *e-aki-n

joan < *e-oa-n

b)-ENA > EA > E

azeri < azenari < Lat.asinarius/ius

alborengo < alboreango(B)=pulmonfa

d)-EO > O

adiskidok(RS,130) < adiskideok

e)-EA- > A

goganbehar(Ax.) < gogoanbe(h)ar (Dech.)=sospecha

lokartu < loak hartu

f)-OE- > O

mota < moneta(lat.)

5.9-. "U + BOKALEA > I + BOKALEA EDO "U"ERREDUKZIOA(5)

a)Ekialdean U > I

eskia < eskua

eskierki(Z,L) < eskuarki =ciertamente

egiakoitz(Leiç.) < egubakoitz(B)=viernes

b)Mendebalean "U" Erredukzioa

amurrain < (h)amuarrain(Pouv,B)=trucha

luban < lueban(B)=trinchera (lur ebagi)

dula < duela (G)

zula < zuela (G)

5.10-. "I" BATEN ONDOKO BOKALEA GALTZEKO JOERA (6)

adirazi(GN) < adierazi

azinda(GN) < azie nda =ganado

bariku < bariaku(Mic.)

mizkatu(G) < miazkatu =lamido

diru < denarium(lat.)

debru(Land,Leiç.) < deabru

bolu (B) < molinum(lat.)

tximu(GN,G) < simium(lat.)=mono

5.11-. "(X)I"DIPTONGOAREN ONDOKO BOKALEA GALDU ERREZ

baita < bai eta

baizik < bayezi(Dech.) < *bai-ez-ik

errita(Añibarro) < reyerta(Gazt.)

ARGITASUN BIBLIOGRAFIKO ETA GAINETIKOAK

- (1) Ikus (FHV)ko 112 or. 7n nota
- (2) L.Mitxelena, osagaia 495 or.
- (3) " " " 496 "
- (4) " " " 496 "
- (5) " " " 496 "
- (6) " " " 497 "

VI-.BOKALEAK AZKEN POSIZIOAN

6.1-.HITZ BUKAERA ≠ KONPOSIZIOKO LEHEN HITZARERENA(1)

a)Konposizioko lehen elementua bisilaboa denean
"I/U" galtzen dira

har kantoin(Leiç.)=piedra angular

hardi(Pouv.)=pedregal

Arzubiaga(CSMill.91,1025)

erbeste

ergoien

herratze(Oih.) =pafs extranjero

burhezur(Leiç.) =calavera

burzoro(Oih.)=loco

larxuri(Oih.)=de piel blanca

baina

(h)iri irigoien,iriarte etab...

(h)uri uriondo,uriarte etab...

(h)egi egiluz,egiarte,egiraun

sagu saguzar (2)

b)Bisilaboetan -E/-O A

emagin =partera

urdaki =tocino

urragin(Mic.)=platero

gogatsu =entusiasta

osagarri

usakume

Ataburu(XI.Navarra)

Otazu(Navarra,Araba)=argoma...

etsajaun(B zaharra)=duende,dueño de la casa.

Essavarri(Araba)

d)Trisilabo edo gorakoetan EDOZEIN BOKALE galdu

burdin gori(Ax.)

euskaldun

erret bide

egarbera(B)=sediento

iturburu=manantial

elordui =espinar

ardandegi

itxaslakatz(B)=erizo de mar

6.2-.BIZKAIERAK "A",BESTEEK "E" AZKEN POSIZIO ABSOLUTOAN(3)

baga bage lit.gabe(metatesia)

bela bele

laba labe

oba (h)obe

lora lore

Bizkaierak,-A † A EA egitean, "E"organiko asko
"A"tzat jo ditu eta hortik errekonstrukzio nahasketa.

6.3-.AZKENEAN "E/I" NAHASTU: "E"K SEKUNDARIOA DIRUDI

eizi(BN) eize(GN,G) =caza
orrazi orraze((Geze)
Urci/ortzi orze(Z)=trueno,tempestad
othi(Leiç) othe(BN)=langosta
zalhi/zauli/zoli zálhe(Z)=ágil,rápido
(h)autsi/ausi háutse(Z)=roto

"O/U"BAZILAZIOA (G,GN)n

abendu abendo(
putzu putzo

"I/U"NAHASKETA (Z) ETA (R)n

bederatzi bedratzu(R) bede(r)átzŭ (Z)
uzki(BN) úzku(R) ŭzkŭ(Z)= trasero

6.4-.APOKOPEAK ETA PARAGOGEAK sortu dira azken bokaleak mantentzeko joera egon bada ere.

kate < katea catenam(lat.)
-keri -keria
-duri -duria
burni burnia
naiz naizate(Leiç.)
bart barda
axol axola
giltz giltza

6.5-. "E/ø"ARTEKO ZALANTZAK (4)

atze (h)atz=rastro
gane gan
gaine gain
aurre aurka
barrene barren
luze Egiluz

Paris(e)
Akize Lat.Aquis
(R) Bidankoze
Uztarroze
Nabaskoze
(Sr)Ezkaroze
Galoze
Izize
(Z) Bildoze
Sokueze
Idauze

Leizarragak "Berascoizco"=de Briscous,baina gaur
Beskoitzeko".Beraz,azken 400 urteotako kontua.

MAILEGUETAN

gurutz/gurutze
do(k)tor/dotore
erretor/erretore
van(lat.)/ * bane > ba(h)e =cedazo

6.6-."I"AZKEN POSIZIOAN ONDO GORDE DA(5) "U"ERE BAI

Igari Igal(Navarra, valle de Salazar)

Erronkari Roncal

Berari Veral(nombre de río.Berari=Ansó (Oih.)

baleztari =balletero Lat.-arius (6)

ezkutari =escudero " "

marti Lat.Martius

Binkenti =Vicente

ARGITASUN BIBLIOGRAFIKO ETA GAINETIKOAK

- (1) L.Mitxelena, osagaia 499 or.
- (2) Zeb."satar"=sagu ar
- (3) L.Mitxelena, osagaia 500 or.
- (4) " " " 500 "
- (5) " " " 501 "
- (6) K.Mitxelenak latinezko "-ARIUS"etik datorrela dino,
baina lehenagokoa da "-ARIS"

VII-. "-N"Z BUKATUAK

7.1-. "N"KONSTANTEA / MOGIKORRA EDO GALDUA(1)

a) Antzinatek bereizkuntza euskalki batzuetan

Iraganean:

zire(Aezk.GN)	ziren
zue (" ")	zuen
neuka(B-Mic.)	neukan
eusta(")	eustan
zidi (")	zidin

Errelatibo-Subjuntiboan

axa (B)	axan
daigu(")	daigun
garea(")	garean

Deklinabidean

Genitiboaren marka:-(r)en / -(r)e//Soziat.--(r)ekin
gure
niretzat
seme-a-re-kin
on-e-gatik/on-en-gatik

Besteetan

orai / orain
ondore / ondoren
herenegun / erenegu(Aezk.GN.Bazt.Ulz.)
egun / egu(Leiz.Aezk.) *estequ* (B) = *soda*
laurdenegun / laurdenegu(GN.Ulz.)=hace tres días

b)"-N"ren galtze hau sakonago aipatuko da XV.kapitulu-
loan.

7.2-.LEHENGO -AN/-EN/-IN/-ON/-UN, BERDIN, BAINA (Z)-ON > -UN/-ON

izan
erran (esan)
gizen
izen /uzen(B)
egin
ezin
oren
gizon /gizun(Z)
(h)on /hun(Z)
egun / égün(Z)
errun /errün(Z)=poner las gallinas
lagun/lagün(Z)

7.3--AIN/-EIN/-OIN/-UIN:IRAUN EDO SABAITU (2)

-AIN

<u>Orokorra</u>	<u>Bizkaia</u>	<u>Zuberoa</u>	<u>Landuccio</u>	
gain	gan	gañ	gayn/gañ-	=parte superior
ezpain	ezpan	ézpañ	ezpayn/-ñ	=labio
labain	laban		labayndu	=resbalar
zain	zan	zań	çayna	=vena
orbain	orban	orbeñ		
errain	erran	erren(Leiç.)		=nuera

-EIN

<u>Orokorra</u>	<u>Bizkaia</u>	<u>Zuberoa</u>	<u>Landuccio</u>	
erein	ere(i)ñ	é(r)eñ		=sembrar
orein	ore(i)ñ	oreñ	oreyña/-na	=ciervo
zein	ze(i)ñ			

-OIN/-UIN

oin	o(i)ñ	huñ	oyñ/oñ	=pie (3)
soin	so(i)ñeko	suñ	soña	=hombro
(h)asuin	asun	ásuñ		=ortiga
biguin	bigun			
muin	mun			=beso
muintegi	mintegi	mindegi		=vivero

7.4-.Egindako zailkapena ez da dogmatikoa eta adibidez, Bizkaian ere beste toki batzuetan lez egiten dira lehen aipaturiko adibide batzuk.

-ain : ainbat

sain/saiñ =grasa de pescado

7.5-.*ANE / *ANI BUKAERAK : Lat. -AN

Bizkaierak bakarrik bereizten ditu

-ANE: -ae (-ãe)lehen; -ae/-ai gaur (G)n. ere bai.

-ANI: -ai (-ai) " ; -a(i)ñ (G) -ai

"H"dun euskalkietan bisilaboak eta gorakoak bereiztu

Bisilaboak

Bitik gorakoak

*-ANE:(L) -ahe/-ahi -ain

*-ANI:(Z) -áhe/áhi -áñ

ADIBIDE-TAULA

<u>jatorria</u>	<u>(L, BN)</u>	<u>Zuberoa</u>	<u>B-(zr-berria)</u>	<u>Gipuzkoa</u>
*BANE	bahe	báhe	bae/bai	bae/bai
CAPITAN	kapitain	capitagna	kapitae	kapitai
AZAFRAN			azafrae	
ALQUITRAN				akitrai
SAN ROMAN			Jaun Romae	
BANI(DO)	bahi(tu)	bahi(tu)	bai	bai
GALAN				galai
*ZANI	artzáñ		az(i)ñ	zai
*ARRANI	arrain	arráñ	arrai/-ñ	arrai
*USANI	usain		usai/-ñ	usai
*ARTZANI	artzain	artzáñ	artzai/-ñ	artzai
*BENE	mehe	mehe		me
*SENI	sehi		sei/-ñ	
*MINI	mihi	mihi	mi(i)/-ñ	min-gain
DONE	doha		doe/-a	doe

7.6-. * -ANA BUKAERAK (4)

*-ANA > -AA > -A (B): -ãa > -ãe.a > -ae > -ai

CAMPANA	kanpãe(B)	kanpai(G)	(B-5r)	
*GAZTANA	gazna(BN)	gazná(Z)	gaztãe(B-zr)	gaztai/gazta(B,G)
ORGANA	orga(BN)	orgá	=carro	
*BIGANA	migantxa(BN)	biga(G)		

7.7-. *-ENE /*-ENI / *-INI

BENE mehe(Z,L,BN) vea/mea(Land.) me(R)(G)
 SENI sehi(L) sei/-ñ(B) (Aquit.Senicco)
 MINI mihĩ(Z) mĩ(i)/-ñ(B) mi(R) min-gain(G)

Euskal joera

Lat. -INEM > Rom.-en,én,fn > EUsk. -ENA/-INA > -EA/-I(Ñ)A

VIRGINEM	birjina/-ña
EXAMINEN	examina/esamina
IMAGINEM	imajina
LEVAMEN	lagamina/-ña
SARTAGINEM	sartagina/zarthagiña(Z)/zartagia(R)
CELEMIN	zelemina/-ña; çelemia(Land.)
REGINA	erregina/-ña; erregia(Land.)
CHAPIN	chapina/-ña; chapia
ESCARPIN	escarpina/-ña/-ia
COJIN	cojina/cochiña(Mic.)

7.8-. "-ON-" // -ION (5)

*-ONetik etorriak dirudite

doe/doea(Cap.)

Butroe

xamoea(Mic.)=jamón

patrue,sermue(Oñate)=patrón,sermón

jupoya,sermoya(") =jubón,sermón

azkon/azkoin(L)/azkoĩ(R)/hazkũ'(Z) =tejón

leoe/leoi/leon(R,Sr)/lehoin(BN,L)/lehũ'(Z) =león

errazoea/errazoẽa(Cap.)/errazoi/arrazoin(Dech.)=razón
 arratoi(R)/arratoin(BN,L)/arratoi =ratón
 xabon(Sr)/xaboi(R)/xabũ'(Z) =jabón

...

aitoa(B)/aiton(a)(G)/ "aitane" (M.Pidal) =abuelo
 eskoi <*eskoe <*eskone <*esku-on-e =buena mano

-ION   -IONE

(B)=-io/-iñoe/-iño orazi-

(Ax.)= -ino   "

(R-Z)= -ione   "

7.9-. "-UN- † BOKALEA "

* SUNI   suiñ(B)   sui(G,GN)suya(Land)sũhũ(Z)=yerno

* (H)IGUNI   iguĩ/-in/-iñ(B)igui(G)hũgũ'(Z)=repugnancia

Lat.FUNEM   (g)une(B)/mu(i)ñ(GN,G)/hun(BN)/hũn(Z)=tuétano

7.10-. "-AUN/ -EUN " ZAINDU, BAINA (R)-AIN/-EIN; (Z)-AÑ/-EÑ (6)

<u>Orokorra</u>	<u>Erronkari</u>	<u>Zuberoa</u>
bel(h)aun	belain	bélhañ
il(h)aun	ilain	ílhañ =pavesa
iraun	irain	i(r)añ
le(g)un		leñ
e(h)un	ein	éhũn

"-ANO" BUKAERAK

* ARDANO   ardao/ardo/arno(Leiç)/ardáũ(R)/ardũ'(Z)

ESCRIBANO   escribua/escribaun(Oñate)/eskribaĩ(R)
SACRISTAN   sacristaua/sakristáñ(Z)
ERMITAÑO   ermitaun(BN)
CRISTIANO   kristiñau(B)/cristiaua(Oñate)/Kristau(GN,G)
              girstino(BN,L) /christino(Leiç.)
              kristiai(R)/khi(r)istí'(Z)

ARGITASUN BIBLIOGRAFIKO ETA GAINETIKOAK

- (1) L. Mitxelena, osagaia 503 or.
- (2) " " " 507 "
- (3) Zeb. "unbardinke"
- (4) L. Mitxelena, osagaia 508 or.
- (5) " " " 508 "
- (6) " " " 509 "

VIII-.BOKALEEN SORTZE-ERORTZEAK

8.1-.Euskerak ez du "R-"z hasten den itzik maileguak ez badira.Normalean euskerak "E/A"bokale PROTETIKOAK erabiliko ditu.Inoiz,kultilmo kutsuaz,ikusten dira "R-" hasieradunak ere.(Leiç. regue,resuma...)

RAZON	arrazoi
RAZA	arrazo
RASTRILLO	arrastalo(G) arrastolu(R,Sr)
RABIA	arrabia(G)
REY	errege
REINA	erregina/ña
RIO	erreka ???
REMEDIO	erremedio
RED	errede(R)
RESINA	erretxina
RIESGO	arrisku/irrisku(BN,L)
ROPA	arropa/erropa(B)
ROSA	arrosa/larrosa

8.2-.LATINEZKO "S-" EUSKERAZ "E/I"AURREAN (1)

SPIRITU	espiritu/is-
SPECULUM	espillu/is-
SCRIBERE	eskribitu/izkiribatu

8.3-LEHERKARI + LIKIDA"REN ARTEAN ANAPTISIA

GRACIA	garazi
INGLATERRA	Inglaterra
PRESTO	perestu(Dech.)/prestu
LIBRA	libera
REGLA	erregela
SOBRA	sobera
ABRIL	ap(h)iril
CLUECA	koloka /kloka/loka
CRUZ	gurutze
ASTRO	asturuz(Oih.) =por ventura

8.4-."I"ANTIETIMOLOGIKO BAT DESSABAIKETA BATETIK

azken	aizken(G)aizquenengo(O.de Arin)
laster	laister
ebatsi	ebaisten(Leiç.)
berezi	bereizten(G)
angeru	aingeru < añgeru(Gavel:por infl.rom.)
manku	mainku(R) maingu(GN,BN)
santu	saintu(R) saindu(GN,BN)
mantele	maindira(G)=sábana

8.5-.SINKOPAK BATEZ ERE ERRONKARI ETA SARAITZUN,EZ (Z)n

angeru	AINGRU(Urzainqui)
denpora	TENPRA (R-Sr)
kandela	KANDRA "
lastaira	LASTRA " =jergón
gara	GRA "
dira	DRA "
tipula	TIPLA "
zara	ZRA "
ziren	ZREN "
abere	ABRE "
aberats	ABRATS "
atera	ATRA "
batere	BATRE "
bederatzi	BEDRATZU"
eraman	ERMAN "
baratze	BARTZE "
burruña	BURÑA "
zaitu	ZTU "
dituzu	TUZU "
trinitate	TRINTATE

Beste euskalki batzuetan ere gertatzen dira

renegar	ERNEGATU/ARNEGATU
reloj	ERLOJU
arratsalde	ARTSALDE /ATSALDE (G)

ARGITASUN BIBLIOGRAFIKO ETA GAINETIKOAK

(1) L.Mitxelena, osagaia 511. or.

IX-. "J" ETA "W" REN EBOLUZIOA

9.1-. "J/W"DUN GORANZKO DIPTONGOAK SEKUNDARIOAK EUSKERAZ(1)

Sekundarioak izateaz gain, era batera edo bestera apurtzeko joera dago.

ruego > erregu
suerte suberte
tieso tioreso(Gèze)
ya iya =casi
yeso igeltsu

Mailegu zaharretan: gwa-/kwa- > go-/ko-

guadaña > kodaña
guapo bapo
cuaresma gorexima(R)
guardar gorde

9.2-.ADITZ-IZENETAN E > J (2)

e + a : jan, jakin, jarri
e + au : jausi, jautsi
e + ai : jaiki
e + o : jo, joan, josi
e + e : jésan(Z)=tomar prestado; jesarri(B)
e + i : jin(Z)=venir

" *J "REN BILAKAERA EUSKALKIETAN ZEHAR (3)

- [j] (GN, L, B-Ar.)
- [dʲ] (BN)
- [z̥] (Z)
- [ʃ] (R, Aez. Sr. GN)
- [x] (G, B)
- [dʒ] (B-Lek...)

9.3-. " *J > [ʃ̥] > [x] " (4)

*J
[ʃ̥] > [ʃ̥] (Aezk. Sr. R. GN)

[ʃ̥] [x] (G, B...)
[ʃ̥] [ç] (G)

Gazteleraren eragina geroago eta handiagoa da
" [x] "rantz.

Lekukotasunak

- [dʲ] geynco, ieynco (Dech.)
- [ʃ̥] xarririø (Orreaga 1619)
- [x] (XVIII. Larramendi, Sarako Etxeb....)

1720.d'Urtek

- [dʲ] (BN) "JE" frantzes
- [x] (G) "Juan" gazteleraz
- [j] (L) "Ayant" frantzes

9.4-. "JO > JW" SOINUAREN BILAKAERA BEREZIA

joan > fan (Vidangoz)
 fuan (Oñate, Plasencia)
 xwan (R)
 šwan (Uztarroz)
 gan (Bazt.L.)
 goan (d'Urte)

Joanes, Joanis > Ganis, Ganix/Ganex, Manex, Manexina

J > F joera > fuera (Oyarzun)=inclinación.

9.5-. " *dj " ADITZ-HASIERAN: BIZKAIERATIK KANPO " Z "

<u>Bizkaieraz</u>		<u>besteetan</u>	
[š]	(Oñati) [šat]	Z	za(i)t
[x]	(Markina, G.) [xat]	[s]	natzaizu
[ž]	(kostaldean) [žat]		etab.
[dž]	(") [džat]		
[j]	(Arratia, Txor. jat, najako, etab...)		

9.6-. "EZ" + J- > "TX" (8) BESTEETAN "TZ" (5)

etxat < ez jat	etzait	ez zait
etxako < ez jako	etzaio	ez zaio
baina		
etxakin(Z) < ez jakin		
baxona(Sr) < <u>etxauna</u> =no señor		
apetxona(GN) < apez jauna =señor cura		

9.7-."H" ETA BERA GABEKO KORRESPONDENTZIAK (6)

<u>(GN. G)</u>	<u>(BN,L,Z)</u>
aien	aihen = cepa
leio	leiho
oial	oihal
saiets	saihets

"J" BOKALE ARTEAN: ZUBEROAN, ERRONKARIN, SARAITZUN

<u>Zuberoan</u>	<u>Erronkarin</u>	<u>Saraitzun</u>
anáie	anaxe	
batheiatū	batixatu	bateatu
éihar	exar	ear =seco
léiho	lexo	leo
óihal	oxal	
théiū	texu	lat.taedium=sucio

"I" dun diptongoaren jarraian bokale bat badator ez dago ahozkeraz arazorik.

aiezka =gimiendo

deiez =llamando

goien =summus

Batzuetan diptongoaren "I" galdu

leior legor

zeihar zear

deiadar deadar,gedar(Mic.)

ge(h)iago geago,geao

Bizkaian " *J "bokale artekoa beloratzerraino [X]

laya > laxa

leya > lexa =helada

ciya =cuña

barriya > barrixa

BELORATZEA

elexa > eleja [x]

anaya > anaža > anaša > anaje [anaxe]

9.8-. "W", /m/-/b/ REKIN NAHASTU DA AHOZKERAN (7)

e-oan : e-ra-oan > arauan > eraban > eraman

(h)auen > (h)eben(B)

gaua > gaba

neuan > neban

kristaua > kristaba

"W"ren METATESIA

euskara eskuara

auger aguer(Sr)=holgazán

"I/J"ren METATESIA

baizen bezain

bien que beinke

ARGITASUN BIBLIOGRAFIKO ETA GAINETIKOAK

- (1) L. Mitxelena, osagaia 515 or.
- (2) " " " 515 "
- (3) Ikus Juan Manuel Etxebarriaren Tesia
- (4) L. Mitxelena, osagaia 516 or.
- (5) " " " 516 "
- (6) " " " 517 "
- (7) " " " 517 "

X-. KONTSONANTE SABAITUAK

10.1-.Euskal fonema kontsonantiko distintiboen multzoaz gain, eurengandiko sabaitu batzuk agertzen zaizkigu baina begira K.Miñxelenak zer dioen eurretaz:

"La posición especial de los fonemas palatalizados puede caracterizarse diciendo que son sentidas como una serie no autonoma y en cierto modo secundaria, cargada de valor afectivo y subordinada como tal a las series principales, de fonemas no palatalizados."(1)

10.2-.FONOLOGIATIK SABAIKETARA (2)

<u>Fonemak</u>	<u>Sabaiketak</u>	<u>Grafiak</u>	<u>Fonet.Fil.</u>
/t/	t'	tt, t	t
/z/	ʃ	x, ch	s
/s/	ʃ	x, ch	ʃ
/tz/	tʃ	tx, tch	tʃ
/ts/	tʃ	tx, tch	tʃ
/n/	n'	ñ	n
/l/	l'	ll	l
/r/-/R/	l'	ll	l
/d/	d'	dd, D, y, j	d

Euskalkietan ezeze, idazle batengan ere aurkitzen dira era bietakoak alternantzian.

heçurra/hexurra(Pouv.)

ordotza/ordotxa(lit.ordotza)=cerdo macho

Sarritan, jatorrizkoa galduz doa sabaitua nagusituz.

bello(Izaba) < bero
ñabar(Z) < nabar
xuri/churi(Leiç.)zuri
txori(gaur) < zori
txakur " < zakur
etab...

10.3-.LEHENGO FORMA ZAHARRAK ERREKONSTRUITZEKO ARAZDAK(3)

a) Sabaiketa adierazkorra, sarritan inprevisiblea da

ttipi(R)=pequeño
gutti(R) =poco
ñaño(GN)=enano

b) Errekonstrukzio okerrak, analogiazkoak edo...

deus > jeus(L)
baina
dostatu(Leiç.Oih.) < jostatu =jugar
deitzi(GN,BN,L) < jeitzi = ordeñado
deutsi(BN) < jeutsi = bajado
bakoitz(GN,G,L) < bakotx =
aitzaki(" ") < atxakia(Land.Ax.B)=achaque

d) Euskalki batzuetan "I" baten ondoko kontsonantea sabaitzen da, aurkako joera oster (BN,L)n.

e) Bigarren mailakotzat hartu izan direnez, sabaiketok ez daude behar den lez zehaztuta ez hiztegietan ez textoetan. Material fidagarrien faltan gaude.

10.4-. /t/ > [tʰ] [t̚] REN ADIERAZKORTASUNA (4)

Berau dugu adierazkorrena, inguruko erromantzeetan gutxien ezagutu izan delako.

a) Kontextoak kondizionatu gabeak

ttauka(BN)=pañoleta

ttorttola(R)=tórtoleta

ttentte(G) =tieso

ttonttor(G,BN,L) =cima

b) "I"ren eraginezkoak: "IT > IT"

attu(Rent)   ahitu =agotado

aittu   aditu

deittu   deitu

oittu   o(h)itu

itto   ito

kitto   kito

lodittu   loditu

baina, elkartea berria denean sabaitu gabe ere esaten da:

beitu   begiratu

10.5-. BIZKAIA ALDEAN (BERMEO, ELANTXOBE, EIBAR) [tʰ] > [t̚]

aitxe   aita

gaitxu   gaitu

ditxu   ditu

zintxa   cinta

Euskalki batzuetan /t/ edo [t'] dena, beste batzuetan [č].

ttipi(Ipar.)	txiki
guti/tti	gutxi/gitxi
-to/-tto	-txo/-txu
tu/ttu	txu = saliva

10.6-. c / s KONTS-SABAIKETA ADIERAZKORRA (5)

txestatū(Z)	dastatu =gustado
txanda(G)	tanda
txoloma(GN,G)	lat.columba =paloma
txabur (RS,29)	labur
itxendi(BN)	ilenti
txaul(B)	a(h)ul
txonil(B)	onil =embudo
Txerran	Herran (iz.propioa)
Chariaco	Maria
Chartin	Martin
Chomin	Domingo
Chordon	Gregorio

etab... (azkenengo adibideok, erromantzetik hartuak
XV.etik honatuz dokumentatuak)

10.7-. /d/ > [d̥] [d̪] /j/REKIN NAHASTU

edder(ejer,Z)	eder
addar(R,BN)	adar
anddere(GN,G)	andere=muñeca
Maddalen/-tx-	Magdalena
etab...	

(G) eta (GN)n, /d/ eta /g/ sabaitu "I"ren ondoan

fiyatu	fidatu
iyortzi	igortzi = frotado

[dʒ] egiteraino

iñddar(B-Lek.)	indar
eziñ ddot "	ezin dot

10.8-. [s̥] / [s̪] HASIERAN EUSKALKI-BANAKETA

- (BN;L)n forma guztiak: [s̥]
- (G,B,GN)n oso adierazkorra denean.

xagu	sagu
xoxo	zozo
xexen	zezen

Adierazkorra nagusi eta jatorra adierazkor:nagusia

txakur	zakur
txerri	zerri
txokor	zokor/zekor
txingurri	zingurri

ZUBEROAN

a) "x" [ʰs]

xabũ	xaboi(R)	
xáhal	xal	=ternero
xahũ	xai "	=limpio
xéde		=límite
xedera		=lazo para pájaros

b) "tx" [ʰç]

txakür	
txapél	
tximino	
txipi	
txũka	= secar
txũt	= en pie

d) Alternatzian

xabal	zabal
xalsa	saltsa
xilo	zilo
xókho	zókho

10.9-. "I"SEMIBOKALEAK S/Z SABAITU BIZKAIAN ETA...

axe	<	haize
elexa		eleiza
gerexa		gerezi
nax		naiz
nox		noiz

Afrikariak ere sabaitu

aretx	<	haritz
atxur		haitzur
deretxo		deritzo
itxaso		itsaso

Inoiz

ixan	<	izan
gixon		gizon

Zergatia jakin ez arren

etxun	<	etzan
etxe		etse
itxi		itsi
itxi		(e)utzi

10.10-. [S̥] HOTSAREN MAIZTASUNA (6)

a) Maiztasun gorena: /Aezk.Sr.R.Elkano/

prot-eusk.: *š̥

" " : *j

erromantze: *š̥

[S̥]

EUSKERAZ

xuri

xaboi

xagi

xan

xuntu

xustu

xuntatu

b) Egoera gordetzailea: (BN.L.GN.Bzt)

prot-eusk *š̥ > š̥

erroman. *š̥ > š̥

besteetan: *j > d' [d̥]

xe zehe

xabon

baina

jabe

jakin

jende

joko

d) Maiztasun beherena: (G → GN. G)

prot-eusk: *J > [X]
" " : *ξ

jan

jakin

jo

ajola

taju

10.11-. " [l'] ETA [n'] "ADIERAZKORRAK EKIALDEAN (GN.R.Sr)

llabūr

lláphar =legaña

ñabar =gris

ñabo =nabo

llarne(larrain)=era

ñika =guiño

10.12-. (L)ETA (BN)N [l'] > il ; [n'] > in (7)

boteila

mainu

zeinatu

oilo

Fenomeno hau beste euskalki batzuetan ere gertatzen da: (B-RS:akulu) (8)

10.13-. /L/ ETA /N/ SABAIKETEN KRONOLOGIA (9)

-INA   -IÑA

bagiña(B)   magiña(Z)

burdiña "   burduña"

iñor   ñor(R)

iñoiz   ñoiz

NJ > Ñ // LJ > LL

ñok(R) ñagok:(Legazpia) < niagok(Leiz.)

ñoak " < nihoak " ñoiak(Oñate)

ballako(Oñate) < *bal-jako (10)

10.14-.DIPTONGOAREN "I" † N/L (11)

Sabaiketa hau (7.3)an aipatu da.

10.15-.EBBEKONSTRUKZIO ZAILEKO CORRESPONDENTZIAK (12)

ulle(Mic.)   ile(R)

bana(Dech.)   baña(n) (GN.G)   baya(Cap.)

soinu(Leiz.)   soñu(B)   soindu(Baztan)

10.16-. SABAIKETA METATESI JOKOAN (13)

laño(BN.L)   cast.llano =sencillo

10.17-.Esandako guzti hau,zailkaturik egon zein egon ez,
zaharra da.(14)

ARGITASUN BIBLIOGRAFIKO ETA GAINETIKOAK

- (1) L.Mitxelena, FHV, 180 or.
- (2) L.Mitxelena, osagaia 519 or.
- (3) " " " 519 "
- (4) " " " 520 "
- (5) " " " 520 "
- (6) " " " 521 "
- (7) " " " 521 "
- (8) Ikus hontaz Juan Manuel Etxebarriaren Tesia
- (9) L.Mitxelena, osagaia 521 or.
- (10) Ikus hontaz Juan Manuel Etxebatriaren Tesia
- (11) " " " " " "
- (12) L.Mitxelena, osagaia 521 or.
- (13) " " " 522 "
- (14) Ikus hontaz Juan Manuel Etxebarriaren Tesia.

XI-. ASPIRAZIOA

11.1-. ZEIN TEXTOINGURUTAN AGERTZEN DEN (1)

- a) Hitzaren hasieran, bokale zein diptongoaren aurrean.
hárrri (Z)
haur
- b) Hitz barruan, bokale artean
ahalque (Leiç) =vergüenza
lehoin (Leiç) =león
- d) Diptongo eta bokalearen artean
áúher (Z) =perezoso
óihan (Z) =bosque
- e) "n(n^o), l(l^o), r(R)"ren ondoko bokale aurrean
sénhar(Z)
añhá(r)a(Z) =golondrina
élhe(Z) =palabra
orhe(Leiç) =masa
urrhe(Leiç) =oro
büllhür(Z) =atadura hecha con ramas
- f) Iparraldeko euskalkietan: ph, th, kh, leherkari aspi-
ratuak, haseran zein erdian.
pharka(Z) =perdonar
thu(Z) =escupitajo
khéñü(Z) =seña
ápho(Z) =sapo
gáltho(Z) =petición

11.2-. ASPIRAZIOAREN HEDADURA

"La frontera franco-española coincide en líneas generales con la divisoria de los dialectos que tienen /h/ y los que no la tienen."(2)

L.L.Bonaparteri jarraituz, Lapurdiko kostaldean galduz joian ordurik hona. Ciboureko J.Etcheberrik badarabil,(1627).

11.3-. "H"REN ANTIGUETATEA

Luchaireren ustez, Erdi Aroan Baiona eta Aturri ondoan "F" "H"ren ordezkari dokumentatzen da:

Ferriaga (Harriaga)
Fondarraga(Hondarraga)
Olfegi(Olhegi)

XIII.mendean, Araba eta Errioxan ezagutu zen. Hau baieztatzeko horra hor "Reja de S.Millan CSMill.91 1025"eko herri zerrenda:

Ihiza
Lehet
Uharte

"H" a Bizkaiaraino geneukan, baina XVI.mendetik galduz etorri da Goi-Nafarreratik hasita, behar bada, Aragoiko erromantzearen eraginez, "H"rik ez zuelako XI.ean.

11.4-.IPARRALDEKO ETA HEGOALDEKO "H"-DOKUMENTUAK

a) Akitaniako inskripzioetan oso ezaguna da:

Halsko (vasc.fran:hartz=oso)

Bihoxus (" " :bihotz=corazón)

Lohitton(" " :lohi=lodo,sucio)

b) Hegoaldean ErdiAroko dokumentuak

Haizcoeta (CSMill)

Heg(u)iraz " /Heguilior

Hurigurrena " /Huriarte /Huribarri...

Farana(DL-Pidal,Oña,1236)

Harana " " Vitoria,1291)

11.5-. "H" ESANAIA BEREIZTEKO (3)

(Z)(Leiq)

(Z)har	=gusano,tomar	ar	=macho
(Z)hardit	=buena salud	arddit	=ardite(moneda)
(L)hari	=hilo	ari izan	
(Z)ézi	=pues,porque	hezi	=domado
(Z)ütz	=dejar	hütz	=pedo sin ruido
(L)auhen	=lamentación	auen	"qui te habet"
(L)hala	=así	ala/alha	=pasto
(L)haran	=valle	arhan	=ciruela
(L)belhar	=hierba	belar	=frente
(L)eri	=enfermo	erhi	=dedo
(L)zorhi	=maduro	zori	=suerte

R.Lafon-en ustez " p - ph "alofonoak dira.Gaur fonema desberdinak izan arren historikoki "p"batetik datorrenez,gutxitan aurkitzen dira oposizioan.

(L)bati	=a uno	bathi	=resolución
(Z)óker	=erupto	ókher	=torcido
(Z)húrte	=epoc.de lluvias	úrthe	=año

11.6-. "H"REN IZATE ETIMOLOGIKOA (4)

- a) Protoeuskerako "H"
- b) Latineko "F"rikakoa
- d) Antzinako "-N-"bokale artekoaren ordezkoa
- e) Hasieran,antzinako Leherkari gor batetikoa

Lau jatorriok eman arren, begira zer gertatzen den "H" honen haronakoan:

a) Arrazoirik gabe agertzen da "H" a mailegu askotan:

harea = arena (L)
harma = arma (Leiç)
harrapatu = Lat. raptus (Leiç)
harroka = roca (Z)
hautatu = escogido (Dech)
hauzu = permitido (Leiç)
hira = ira, rencor (Z)

b) Behar denean, "H" a falta:

ume = cría (Leiç) (Z)n:hũme; Sauguis:humiak (*"kume"tik

d) Euskalkien artean ez dago berdintasunik

<u>ZUBEROA</u>	<u>LEIÇARRAGA</u>
hor	or = perro
hun	on = bueno
huñ	oin = pie
hur	ur = agua
áizo	auzo = vecino
háitzũr	aitzurtu = azadón
áize	haize = viento
a(r)agi	haragi = carne
he(r)aki	erakin = hervir
éizũr	hezur = hueso
odéi	hodei = nube
ógen	hogen = agravio, culpa
órdi	hordi = embriagarse
hũrrũn	urrun = lejos

e)Euskalki berean ere ez dago beti berdintasunik

Leizarraga

hire/eure = tuyo,de tí mismo

hi / euror = tú,tú mismo

amorz/hamaborz =quince

erts=cerrar/ertsi=estrecho,apretado

Zuberoan

hire /ore =tuyo,de tí mismo

11.7-. EUSKARAREN BARRUAN BILAKATU DEN ASPIRAZIOA

a)Erromantzetikako maileguetan

Ioannes   Johane(Z)

león   lehoín (Leiz)

Lat.mandatum   mánha (Z)

"   coclearem   golhare(Z)

b)Hitz konposatuetan

erran   onherran(Leiz)

eritzi   onherizte(") =amor

adar   de(i)hadar(L)

Diptongo erromanikoa ostera,ez du apurtu "H"epentesiak

beira   = vidrio

gauza

laido   =afrenta

mairu   =moro

láida(Z)=alabanza

11.8-. ASPIRAZIO BI HITZ BATEN

- a) Gaurko egunetan aspirazio bi hitz baten ez da zilegi. Erdi-Aroko iskribuetan agertzen da hori. Hitz konposatuetan lehenengoa galtzen da.

hil herri	ilherri(Z)=cementerio
hil hots	ilhots(Oih)=endecha, elegfa
haur kide	aurhide(Z)=hermano

Salbuespenak: a) analogiazkoak

b) konposatu-kontzientziagatik

hilebethe
hílhots (Z)

- b) Lehenengo silaba **biak**, leherkari aspirable batetik hasten badira, lehenengoa aspiratzen da.

ZUBEROAN

phárka	= perdonar
phfka	= urraca
phíper	= pimienta
théka	= vaina de legumbres
thípil	= desnudo
kháko	= gancho
khólte	= estaca
khórpitz	= cuerpo

INDIZ ASPIRAZIORIK GABE

ténta	= tentar
tínta	= tinta
kükūso	= pulga

11.9-. ASPIRAZIOAREN MUGAK (5)

R.Lafon-ek zehaztu duenez,hona hemen "H"aren mugak

- a) Deklinabidean (bat-en; seme-ari...)
- b) Aditz trinkoetan, inperatiboak salbu (dakusat (Leič)
- d) faktitiboetan (erakutsi (Leič) -ikhusi)

11.10-. HASIERA BOKALIKOA + ASPIRAZIOA (6) (epher, athe, akher)

Joera honen maiztasuna ikusirik, badirudi, sarritan hasietako aspirazioa galdu dela.

Lat. furcam   urkhatu, Urkhátŭ

- Salbuespenak: a) hitz adierazkorrak (húpa=interj)
                  b) maileguak (hautatu=elegido)
                  d) analogiazkoak (húntŭ=mejorado)

HONAKO HAUEK ERE AGERTZEN DIRA

aski, aste, azkar, ospe, etab.

ospe   Hospe (Ōih.)

euskara   heuskara (Dech, Leič)

BESTE HAUEK ERE BAI

áiher = alfer

aihen = cepa

aihotz = podadera

éihar = seco

óihal = paño

óihan = bosque

11.11-.ASPIRAZIOAREN POSIZIOA

Hasieran edo lehenengo eta bigarren silabaren artean ager daiteke, atzerago ez.

báhe (Z) deithu(Leiç) bathu(Dech).... BAINA...
ebaki(Leiç)
eduki(Dech)
lotsatu(Dech.)
agertu(Leiç)

11.12-.ASPIRAZIOA, HITZ BARRU EDO AZENTUAREN MENPE (7)

a) HITZAREN HASIERAN

1-.Leherkari ozenak: begi, bide, bekhatu, gathea, gerezi
Hitz zaharrenak, maileguak izan arren.

2-.Leherkari gorra (aspiratua Iparraldean)

phitz = encender

thQ = saliba

khe = humo

phorogatu = probado

3-.Leherkari gorra aspiratugabea

populu = pueblo

kantoin = esquina

kanabera = caña

4-.INOIZ, GORKETA SEKUNDARIOA

kurpil gurdi bil = rueda de carro

pekorotz behi gorotz = boñiga

b) Hitzaren barruan gehienetan aspiratua

Salbuespenak: 1-. Hitz adierazkorrak (gūti, ttipi)

2-. Maileguetan, azentu ondoko leherkaria ez da aspiratzen:

bake

dorpe

gorputz

nekhátū baina néke (Z)

3-. Partizipio zahar berezi batzuetan, gaur bisilaboak izan arren, falta da aspirazioa:

iaiki =levantarse jáiki(Z)

iauki =acometer jáuki(Z)

11.13-. HASIERAKO "H" ALTERNANTZIAK

Adibideak, bietara agertzen dira, baina gaurko egoera modernoa bitarteko, ez da erreza jakitea zein kontsonante galdu den hasietan, bere ordez aspirazioa utziz, ez zein kondiziotan galdu den gero.

ilharre (Z)=brezo Hillardui(CSMill.91)

11.14-. "H" MUGA SILABIKOETAN (8)

Gaur toki askotan bitarteko "H" hori galdurik euki arren, badakigu beragandiko dibisio silabikoa zaharra dela, adibideak lekuko:

ahuntz

lohi

aihen

gehi-

eihar =yerto, seco igar(B)

11.15-. "H/G(R)" KORRESPONDENTZIA (9)

Iparaldeko "H" a, Hegoaldean "G" edo "R" batez egin daiteke, inoiz "L" ra disimilatuz

begarri(Baztan)

bearri(GN, Sr)

biarri(R)

baharri(v. fr.)

belarri(B)

11.16-. "11.7" AN EBANDAKOAZ GAIN

Beste kontexto honetan ere bai

bera bé(r)a (Z)=el mismo; baina be(r)hez

ARGITASUN BIBLIOGRAFIKO ETA GAINETIKOAK

(1)	L.Mitxelena,	osagaia	523	or.
(2)	"	FHV	204	"
(3)	"	osagaia	524	"
(4)	"	"	525	"
(5)	"	"	526	"
(6)	"	"	526	"
(7)	"	"	526	"
(8)	"	"	526	"
(9)	"	"	526	"

XII. LEHERKARIAK

12.1-. EUSKAL LEHERKARI TALDE BIAK

Leherkari gorrak:/p,t,k/

Leherkari ozenak:/b,d,g/ Frikariak izan daitezke

Leherkari gor-aspiratuak:/ph,th,kh/(Iparraldean)

Lehen,aldaki fonetiko hutsak.

12.2-.LEHERKARI ZAHARRAK GORDE

a)Hitz barruko bokale artean

b)"R"ondoan bokale aurrean

bip(h)er   p(h)iper   lat.piper

zap(h)ore

upa(B)   kupa(R) =cuba

mat(h)aza =madeja

gat(h)u   katu

bake   pake

bik(h)e   p(h)ike   =pez   Lat.picem

bek(h)atu   pekatu

12.3-.LAT. /b-v,d,g/ EUSK. /b,d,g/mailegu zaharretan

(h)abia   lat.cauea

(h)obia   lat.fouea

aditu   lat.auditum

errege   lat.regem

12.4-. "D > R " ALDAKETA (1)

edan	eran(B)
bide	bire(Rent.)
kideko	kireko(Rent.)
huri	eudi (Rent.)
bedar	berar belar
amodio	amorio
mediku	miriku(L)
ireki(Dech)	ideki(Ax) edegi(B)

12.5-.LATIN EDO ERROMANTZEZKO LEHERK.OZENAK GORTU EUSKERAZ

apaiz	lat.abbas
abade(B)	lat.abbatem
ap(h)al	lat.ad uallem
zapatu(B)	lat.sabbatum

12.6-."N/L" +/p,t,k/ > /b,d,g/ (Z) eta (R) IZAN EZIK

denbora	tenpra(R) denpora (B)
igande	igante(R)(Z)
jende	génte(R) jénte(Z)(B)
alde	alte(R) álthe(Z)
sendo	sento(R) séntho(Z)

12.7-.OPOSIZIOA BATEZ ERE BOKALE ETA BOKALE GEHI "R"ARTEAN(2)

ebaki	ebagi(B)	baina epailla
irabazi	irapazi(B)	
edeki	edegi(B)	
igan	ikai(Oih.)=subida	
eduki	ituten(RS375)=teniendo	
jaiki	jagi(B)	

12.8-.MAILEGUETAN GOR/OZENA ALTERNANTZIA(3)

bakatu(Oih.)	pakatu(R)	phakátŪ(Z)=pagado
sabai(B)pajar	sapai(G)	desván,paladar
zubi	Erromako zupi(Cegama)	=arco iris
abatz(Pouv.)	apatz(G)	=cuerdo para cuajar la leche
egordi(R)	ekhortŪ (Z)	=barrer

12.9-.LEHERKARI GORRAK EZ DIRA ALDATU (4)

Inoiz edo behin galdu ere egiten da,esate baterako.

estait (BN)	ez dakit
a(h)itu(GN,G,L)	akaitu(R,Sr) =fatigado

12.10-./p,t,k/ HITZ NOMINALEN AZKENEAN (5)

/p/: kasu gutxitan: eup!

/k/: tema azkenean arraroa da,maileguetan akaso
estumak(Leiç) baina estomake(R)
BAI,ostera,deklinabidean eta hitanoan

/t/: bat;bart;-tzat;...edo maileguetan:ausart,kontent

"T" SEKUNDARIOA: "-d > -t " GORKETA

bat < *bade? (bat bedera=cada uno;bederatzi)

bart < barda

dut < *duda

Konposatuetan: itaurren(B); artule=lana; otondo(ogi-)

"-K" ABLATIBOKOA

-TIK -TI (B)

"-K" galtzea ez da normala, "-(R)ik "zaharrak ez du galtzen.

Azalpena: berez, ez dute zerikusirik batak bestearekin

eta baliteke "-TI" atzizkiak funtzio bi betetzea: nominala eta adberbiala

barruti (B)

goiti

urruti

gaindi

12.11-.LATINEKO /p,t,k/ EUSKERAZ /b,d,g/HASIERAN(6)

bake (pake) lat.pacem

bark(h)atu parkatu(B)

bik(h)e =pez

denbora

dorre

gatea

gela

gauza

gaztaña

dermio (GN) término

bek(h)atu pekatu

12.12-.ZERGATIK LEHERKARI GORRAK HASIERAN?(Gavel,Martinet)

a)Gorra,berandu heldu da,aurrekoa galdu ondoren
phaile(BN) ephaile =segador

b)Hitz adierazkorretan
khiño=hedor
t(h)u=saliva

d)Atzizki bat autonomizatzean
-kide
-tegi

e)Mailegu berrietan

f)Erromantzearen eraginez gortuak
pake
pekatu

g)Analogiaz
pi(d)aia(BN) = viaje (7)

h)Konposatuetan,bigarreneko gorketak lehenengoa ere
gortu du.
bikain pikain(Ax.,Oih.,) =primicia
gurpil kurpil(G)

12.13-. LEHERKARIAK: MARTINET -MITXELENA

Martinet:"...la evolución normal del vasco tendía hacia un tipo fonológico en que cada uno de los tipos oclusivos labial, apical y dorsal debía estar representado en la inicial por un sólo fonema de realización sorda, en interior de palabra, al menos entre vocales, por dos fonemas, uno sordo (a veces aspirado) y otro sonoro." (8)

Mitxelena:"...limitandonos a las oclusivas, se nos presentan dos posibilidades: o el vasco no poseía desde antiguo mas que una serie de oclusivas en inicial por dos en interior de palabra, en cuyo caso habría que atribuir a la influencia de las lenguas vecinas la extensión de la oposición al comienzo de palabra, o bien conocía en inicial una oposición que luego, a consecuencia de cambios fonéticos se borró o tendió a borrarse." (9)

Martinet, bigarren alternatibaren alde dago baina Mitxelenak Benvenisteren expresio erabiliz, egi estruktural batera bakarrik heldu daitekela dio. Aproba definitiboa senitarteko hizkuntzen konparaketatik letorke.

12.14--." t,k,/ø " ALTERNANTZIA ATZIZKIETAN (10)

"t/ø "

-(t)ar ; -(t)asun ...

arabaar / bizkaitar

gipuzkoar / nap(h)artar

osasun / ontasun

"k/ø"

-(k)ara ; -(K)ume... -(K)ide

euskara / erdara

hasiera / asikera(B)

aurride(Dech)/adiskide

aume(B) / arkume

12.15--. "-(K)ERIA

Gazteleratik hartua dirudi

tontería

bellaquería ???

12.16--.HASERAKO LEHERKARIA GALDU MAILEGU BATZUETAN (11)

(h)abia lat.cauea

hardo(GN) lat.carduus=yesca

ostiko lat.posticus

INDIZ:protesia: kiriki(ñ)◦ < lat.ericus

12.17--.LEHERKARI OZENEN ERORKETA

bar(h)e   are(B) = bazo
bere(B)   ere =también
burgoi(R,BN)=arrogante   urgoi(BN,L,Sr)=altivo
goroldio   oroldio =musgo

12.18--.(AURREKOEN LABURPENA)

12--.19--.HIPOTESIA KONFRONTATZEKO

- a) Akitaniako izen apurrak
- b) Textu iberikoak

12.20--.LEHERKARIEN ARTEKO PERMUTAZIOAK (12)

bip(h)ildu(GN,BN,L)   thipiltu (Z)   lat.depilare
aip(h)atu   aitatu
ollanda   ollánta (Z)

12.21--. ZEIN HOTS ZAHARRAGOA?

gurasoak / burasoak
gurdi   / burdi
lebatz   / legatz
sube   / suge

12.22--.LEHERKARI-METATESIAK

bage/gabe
gibel/bigel(GN)=hfgado

ARGITASUN BIBLIOGRAFIKO ETA GAINETIKOAK

- (1) L.Mitxelena,osagaia 527 or.
- (2) " " " 527 "
- (3) " " " 527 "
- (4) " " " 528 "
- (5) " " " 528 "
- (6) " " " 529 "
- (7) Ikus Juan Manuel Etxebarriaren Tesia:"b/p"
- (8) L Mitxelena,FHV. 242 or.
- (9) " " " 243 "
- (10)L.Mitxelena,osagaia 533 or.
- (11)" " " 533 "
- (12)" " " 534 "

XIII-. EZPAINETAKOAK

13.1-. " P- " (1)

Schuchardt-ek (*mailiguak aparte*) uste zuen proto-euskerak ez zuela "p-"rik hasiera posizioan.

Akitano eta Iberiko hizkuntzetan, xistukari eta hitz konposatuen bigarren elementuko haseran agertzen da, batzuetan "b"ren gorketa bada ere.

errepide	erret bide
lup(h)e	lur be(h)e =subterraneo

13.2-. " F "

Ezpainetakoa dela zein ezpain-hortzetakoa, berria dugu gure artean.

Dena den, Erdi-Aroan agertzen da dokumentuetan:

CS Mill. 91, 1025:

Naffarrate mod. Nafarrate

Zuffia " Zuya

(G, GN, B)n " F " "P" batez egin da:

paltsu = falso

peria = feria

pesta = fiesta

inpernu = infierno

(Honetaz, gogoratu: Mogel, Añibarro, A. Bartolome)

13.3-. Lat. "F" > b-,m-,f-,p(h)-,h-,∅

FICU: biku(Elkano)
fiko(Leiç)
figo(R)
p(h)iko(GN,BN,....B)
picua(Gar.)
iko (Mic.)

Gavel-en ustez " f > b " zaharrena
Bagoeta (CSMill.91,1025)

Martinet-ek: "f > p > ph > h > ∅ "
Mitxelenak: Euskerak ez zuen "p"rik hasieran.

13.4-.ERROMANTZEZKO " b,v,p "EUSKERAK "F" (2)

fadura =vega,marisma
ferde(BN) =verde
futre(GN) =buitre
fau(n)(GN)=vano,fofo
fóltso(Z) =pułso

HITZ BARRUAN GORDE EDO "P"
inférno(Z)

"b > f " BOKALE ARTEAN, BATZUK "P"
abari afari apari(G)
(h)abia afia =nido
taberna taferna(Pouv.)
ibeni ifini ipiñi(G)

13.5-." M " GAUR NORMALA,PROTOEUSKERAN ??? (3)

Lat./m/ Eusk. /m/

magis maiz

mercem merke

metam meta=montón

Lat./m/ Eusk./b/ DISIMILAZIOZ EDO

beaza=amenaza

bolu =molino

Borinivar(CSMill) gaur Bolibar

13.6-.Lat./b,v,f,p/- > Eusk. /m-/ (4)

uagina magiña =vaina

uindicare mendekatu = vengado(Dech)

Pentecoste Mendekoste

uimen mimen =mimbre

bacillum makila

baculum makuko

barca marka(RS) =nao

bekar makar(GN,G)= legaña

13.7-. MEYER -LUBKE ETA MARTINET

a)Lehenengoarekin ez dator bat Mitxelena

b)Martinet-ek,pausu hauetarako Afrikako hizkuntzeta-
ko / m^b/ ezpainetako ozena aipatzen du lehenengota-
ko latin-harremanetan.Mitxelenak hau errespetatzen
du latineko /b,v/ren ahozkerarako.

13.8-. "M"-RIK EZ PROTOEUSKERAK ETA IBEROAK (5)

Adibide jator eskasen arabera jartzen du Mitxele-
nak hipotesi hau.

13.9-.ZERGATIK ORDUAN "M-" HAIN UGARIA EUSKERA HISTORIKOAN?(6)

a)Proto-euskerako "b-" ezpainkari bakarrak ahozkerak des-
berdinak izango zituen,sudurkariak batzuetan.

eraman < e-ra-oan
imini < ibeni
(h)emen < hében(Z)

b) "mb > m "

Sembe > seme (Akit.)

d) Lat."m" > Eusk. "m" hasiera hasieratik.Argi dago:
euskeran:zenbakietan,senitarte-izenetan eta gorputz
zatietan ez da ageri.

moker = duro
muker = terco
mekel = debil

13.10-. "m/b(p) ALTERNANTZIA (7)

arbin/armin(B)inquieta
Lat.hemina >*ibiña > imiña >*ifiña > ipiña (B)
atzamar/atzapar
azmantar/azpantarrak(B,G)=polainas

ARGITASUN BIBLIOGRAFIKO ETA GAINETIKOAK

(1)	L.Mitxelena,osagaia	537 or.
(2)	" " "	537 "
(3)	" " "	537 "
(4)	" " "	537 "
(5)	" " "	537 "
(6)	" " "	538 "
(7)	" " "	539 "

XIV-. TXISTUKARIAK

14.1-. TXISTUKARI FRIKARIAK ETA AFRIKARIAK (1)

Frikariak	/	Afrikariak	
/S/	[š]	/ /TS/	[č] GOI-HOBIETAKOAK
/Z/	[s]	/ /TZ/	[c] BIZKAR-HOBIETAKOAK
/X/	[š̥]	/ /TX/	[č̥] SABAIKOAK

Izatez, GORRAK dira baina ozendurik ere agertzen dira inguruko fonemen arabera.

Larrasquet-ek afrikatu ozenak ere aipatzen ditu Zubereraz. (2)

LATINEKO /S/ EUSKERAZ /Z/ (Mailegu zaharretan)

zama	Lat. sagma	= carga
zemendi(B)	"	semen-tis =semilla
zigilu		=sello
mezu	Lat. missum	
gaztelu		=castillo
etab...		

Euskaldunak entzuten zuten latineko /S/ dorsala izango zen, gurea osterakakuminala edo sabai-aurrekoa.

Iberikoak ere, idatziaren arabera, era bitako sibilanteak bereizten zituen /S/ eta /σ / (sigma)

14.2-." S/Z ETA TS/TZ " NAHASKETA (3)

"La confusión total de los dos órdenes de sibilantes es hoy general en Vizcaya, salvo, a lo que se indica, en Marquina-Echevarria y Bolivar: la fricativa es apical/ʃ/, pero la africada predorsal. La confusión gana terreno en Guipuzcoa, sobre todo en las poblaciones de alguna importancia: no es infrecuente que la distinción se mantenga bien en los caseríos vecinos cuando se ha perdido en el casco de la población. Ambos órdenes se mantienen bien distintos en toda Navarra, incluso donde la lengua está moribunda".

Fenomeno honetan, gazteleraren "seseo" a ez da ahaztu behar.

S/Z nahasketa ikus daiteke:

a) ozenen aurrean: esne/ezne

b) leherkari baten aurrean: gazte/gaste

d) hitz bukaeran: guciz/gucis

XVII. ean Bizkaian nahasketa (Mic.; VJ)

14.3-. AHOSKUNE BEREKO XISTUKARI BIKOTXAK (4)

isats = escoba

itsaso

itsusi

sa(h)ats = sauce

zintzo

zotrotz

zotz

zozo

zintz

zezen

sats

BIKOTERANZKO ASIMILAZIOAK

asentsio(G,B)	ascensión
frantses	francés
insensu(L)	incienso
sasoi(n)	sazón

SALBUESPENAK

- a) -TZE :sustantibo berbaletan:sartze,sortze
- b) konposizioan: otzasi=templado

14.4-. FRIKARIA / AFRIKARIA ALTERNANTZIA (5)

Azken posizioan eta leherkari aurrean errez gertatzen da.

Dena den,alternantzia batzuk azaldu beharrekoak dira

- a)Garai ezberdinetan hartutako maileguak

baradiçu(Dech)	parabisu(Ax.)
phézũ (Z)	pisu(Ax.)
zorthē(Leiç)	sorte(Elcano)

- b)Aditz-partizipio eta radikal batzuetan

jauntzi	jáuntsi(Z)=vertido
erantsi	erantzi(Oñate) =añadido

- d)/TZ/- (T)S:

(Z)intzáur;(Oih.)inzaur;(R)etzagur;(RS)ynsaur

- e)-ZU/-TSU UGARITASUNEZKOA

kozu(R)	kutsu(G,B,L) =contaminado
mukizu	mukitsu

14.5-. ZERGATI GABEKO FRIKARI/AFRIKARI ALTERNATZIA

guratso(Baztan)   guraso
autsiki(Ax.)   ausiki

Indartze adierazkorragatik? Baliteke.

LATINEZKO   KONTS.+ T + J   >   TX   [^v / _c]

alciarium   atxairu(Sr)
fortia   bortxa(GN,BN,L,Z)
Martiu   Martxo(GN,BN,L,Z)

14.6-.FRIKARI/AFRIKARI, NEUTRAKIZATU ^{bokale artean} / ..... izan ezik(6)
"r"ren aurrean

a)Hitz hasieran FRIKARIAK :zabal,zakur,...

b)Azkenean AFRIKARIA:(h)atz,(h)itz,(h)otz,(h)utz,(h)uts
ikus gainera:borthitz(fortis);gorputz(corpus) etab...

d)Bakarreko AFRIKARIAK   konposatuetan FRIKARITU
gatz/gazi;(h)uts/ustu
(h)izkuntza   hitz-kuntza

e)"L,N,(R)"ren ondoko frikaria AFRIKATU

intsentsu,kontzientzia,paltso,pentsatu,bertso,
pultsu ...

Landucci, XVI. ean, frikarien alde agertu zen bere idaztien arabera:

aṛça	=oso
eṇçun	=entzun
çorçi	=zortzi

Sauguis: berdina, baina "R" ondoan alternantzia

dançatu
berçe
hartza
urçoac

Leičarraga: a) "N" ondoan: Frik. kencen; iaquinsu...

b) "L/R" ondoan: 1-.aditzetan afrik. biltzen...

2-.besteeta frik. berce...

14.7-.SIBILANTE GALTZEAK (Frikariak sarriago, zergatik?)

a) Hasierako sibilantea galdu disimilazioz (S > ∅)

Sanso	Anso	=Sancho
zatoz	atoz	
Sansoain	Ansoain	
zezpai	ezpai	
txisillu	isillu	

b) Sibilante adierazkorra sortu

susmo	usmatu(GN,L,G)
sustruku	ustruku (B)ostarku-tik

d) Disimilazioz kanpo:

ap(h)o	zapo
i(h)i	zi(r)i (B)=junco

14.8-. HITZ BARRUKO GALTZEAK (7)

a) Disimilazioz

burtxintx(Z)	burintx (GN)
gizotso(BN)	gigotso(BN,L)=duende
itsatsi	iratsi(GN) =añadido
indazuz	yndauz(RS)=dámelos
jan ezazue	ianagaçue(Leiç)
etab...etab...	

b)Disimilazioz kanpo

urde zain	urdain(Leiç) =porquerizo
igura zain	igurai(n)(GN)=guarda montes

14.9-. SIBILANTEAK "R/RR"REKIN PERMUTAZIOAN (8)

a) Kontsonante ozenaren aurrean

isla	irla
esnatu	ernatu
arnasa	asnasa(G)

b)Dilazioz=detención o retardamiento

orzargi(Uztarroz)	orzaizki(Sr)=claridad del cielo
-------------------	---------------------------------

d)ROTAZIZMOZ (honos/honoris-etik...honor)

sagar	sagast(u)i
intxaur	intxausti

e)Erantzun gabea: erran/esan(Land.meçarralea/meça essan)

14.10-.BELO-LEHERKARIA /SIBILANTEA PERMUTAZIOA (9)

a)Hasieran

sapar(Leig, Ax)	k(h)apar(EJ) =zarza
zilbor(B)	txilbor =panza
zima(G)	kima(G) =greñas
zorta	txorta
zurrunga(BN, L, G)	korronka(B) =ronquido

b)Erdian gutxitan

bezain	bekain(GN, R)
bezala	bekala " "

14.11-. SIBILANTE -METATESIA

Gutxi ageri dira baina badira:

ezabatu	zabatu(B, G) beza(tu) (BN, L)=acostumbrado
putzu	zup(h)u (Øih.)=pozo
erakutsi	eratsuki(R)=mostrar

ARGITASUN BIBLIOGRAFIKO ETA GAINETIKOAK

- (1) L.Mitxelena,osagaia 541 or.
- (2) Gaur,laborategi fonetikoaren bidez,asko aurreratu da.
- (3) L.Mitxelena,osagaia 542 or.
- (4) " " " 542 "
- (5) " " " 542 "
- (6) " " " 543 "
- (7) " " " 543 "
- (8) " " " 544 "
- (9) " " " 544 "

XV-. SUDURKARIAK

15.1-.EUSKALKI GUZTIAK HIRU KONTSONENTE SUDURKARI

"Todos los dialectos vascos poseen tres consonantes nasales: /m/, /n/, /n'/. La oposición m/n tiene plena vigencia sólo ante vocal, en posición inicial o interior. Cuando la nasal es implosiva, su punto de articulación está determinado por el de la consonante siguiente: ante pausa es apical o palatal. Aquí seguimos la ortografía de la Academia de la Lengua Vasca, fonológicamente correcta, que escribe "n" ante consonante en interior de palabra. A pesar de ello las realizaciones del archifonema nasal en esa posición son analogas a las españolas: en la pronunciación corriente, la nasal es por ejemplo labial o velar ante consonante labial o velar.

Usualmente se pronuncia también [n'] ante consonante palatal. Pero al menos en algunas variedades la oposición "n/n'" no llega a neutralizarse en la implosión. (hun=bueno/huñ=pie(Z)). (1)

15.2-.BOKALE ARTEKO " N " REN ERORKETA (2)

K.Mitxelenak, Schuchardt-en dudak gaindituz, hiru sailkapen egiten ditu "-N-" horren erorketa demostratzeko:

a) Mailegu zaharretan galdu egin da

ahate	Lat.anatem =pato
area	" arenam =arena
o(h)ore(BN,L)"	honorem=honor

b)Toponimoetako "-N-" galdu sarritan

Aramayo	Aramayona
Lazkao	Lazkano
Zeberio	Ceberiano
Azeari	Azenari
etab...	

d)Euakeraren barruan "-N-" galdu/agertu

ardao	ardandegi
gaztea	gaztanbera
garau	garandu
kanpae/i	kanpandorre

15.3-."-N-" REN ERRASTUAK(3)

a)XVI-XVII.eko bokale sudurkariak(Ikus.1.2)

b)"n/h" aldaketa (ikus.7.5;11.11)

anztu(RS,156)	an(t)zi(GN,)aha(n)tzi(GN)=olvidar
onstu(Cap)	oostu(B) ohostu(O.de Arin)

15.4-."N"GALDU BEHARREAN, "Ñ" EGIN,EDO "M",EDO GORDE (4)

a) "I"ren atzean

erregiña(B)	erregina(BN,L)
burdiña (B)	burdina
kamiño(B)	camino

b)"U"ren atzean (gutxitan) edo "M"egin

khũña(Z)	kuma(B) =cuna
Lumo	Luno
kuma	cuna
Mau ~~ma~~	Magumas (B)

d)Diptongoa~~zen~~en atzean gorde

bedeinkatu
lukainka
etab...(5)

e)"-N" sekundarioa azken posizioan

zentzun(B)	zentzu =juicio
jakintsun(L)	jakintsu
mamin	mami

15.5-.LAT. "-nn-" EUSKERAK "-n- "

anoa(GN,G) anhúa(Z) Lat.annona =ración de comida
Capanaga Lat.capanna
Joanes/iz/e Lat.Iohannes/em

EUSKERAZKOETAN ERE GORDE DA

arrano
anaia
ginan/ginean/ginen
zinan/zinaten

GRAFIA ALDETIK

XI-XII.eko dokumentuetan, góde den "N" a "NN" idazten zela:

Enneco(1104) "mea annaia senior Enneco Sangiz)
Erretanna(CSMill.91,1025)
Dominici Annaye(Oña,1223)
Iohannis Annaye(" ")

15.6-.HITZ ZAHARRETAN "-n(h)-/ -in(h)-/ -ñ- "ALTERNANTZIA(6)

lan(h)o(GN,BN,L) laño(G,Sr..) laino(L)
mun(a) (B) mon(h)o(BN,Sr) muño(G,GN)=collado
oñe(t)zitu(B) oñaztura(G) oinaztura(Aez.)
soinu(Leiz) sonu(Mundaka) soñu(B) sonũ(Z)

15.7-."-N"AZKEN POSIZIOAN GORDE EDIN DA

Artikulua erantsi arren ere ez da galdu.

Hurigurenna(CSMill,1025)

Urrenguenna(1070)(B)

15.8-.KONPOSATU ZAHARRETAN:1 + 2: 1-N/R EDO -N/Ø (7)

agin	agika(RS,270)
egun	eguberri
egun	eguraldi
jaun	jauregi
gizon	giza-
ohoin(Ekial.)	ohorgoa (Harriet)= robo
(h)oin	orthu(t)s(Ax.)=descalzo
oi(h)an	oi(h)ar(apelliduetan)=bosque

15.9-."N-"HASIERAN EZ DA UGARIA

ni
na(h)as =revuelto
nabar =abigarrado
nagi =perezoso
nagusi
na(h)i
neba
neska/to

ARGITASUN BIBLIOGRAFIKO ETA GAINETIKOAK

- (1) L.Mitxelena, FHV.299 or.
- (2) " " osagaia 545 or.
- (3) " " " 546 "
- (4) " " " 546-547 "
- (5) Ikus hontaz Juan Manuel Etxebarriaren Tesia
- (6) L.Mitxelena, osagaia 547 "
- (7) " " " 547 "

XVI-. LATERALAK

16.1-. /L/ ETA /L'/ FONEMAK (/L'/ IKUS.10.CAP.)

/l/ Goi-hobietakoa da

"l" inplosiboa bokalizatu bada, erromantzearen eraginez egin da:

a(l)fer   áuher(Z) =holgazán
Zalgize(Bearne)   Sauguis

16.2-. /l/ > /r/ ALDAKETA (1)

aingeru   Lat.angelum

borondate   voluntad

goru   Lat.colus =rueca

madarikatu   Lat.maledicatus

miru   Lat.miluus

ERDI-AROTIK

Boriniwar (CSMill,1025)   Lat.molinum

Guevara(Araba)   Ptolomeo:Gébala

Sorauren (Navarra)   Lat.solum

Erronkari   Roncal

zeru   cielo

16.3-. O.DE APRAIZ ETA MITXELENA:CSMill: /r/ > /ll/ edo/l/

Adibidez: Birgara > Virgala; Huribarri > Ullivarri etab

O.de Apraiz-ek:XIII.ean /r/ > /l/ aldaketaz

Mitxelenak:era bi eukiko zituztelako:a)geurea

b)erromantzearena

16.4-./l/ .../r/ SALBUESPENAK

- a)beranduko maileguak
- b)erromantzearen eraginezkoak
- d)permutaziozkoak

sekula   zekuru(Zub.zahar) =siglo
 olio(GN,BN,Z)   orio(R,B,)
 olitz(Hasparren)   (h)oritz(orok.)=calostro
 belu(B)   berandu

16.5-. " l/r(d)"PERMUTAZIOAK (2) DISIMILAZIOZ

bel(h)ar(Dech.)	berar(RS,Mic.)	bedar(B)
bul(h)ar	búrar(R)	
el(h)ur	erur(RS,Mic)	edur
il(h)ar	irar(B)	idar(B)
zil(h)ar	zirar(R,B)	zidar(B)

16.6-."i + r(d)/l(11):EURAK PERMUTATU EDO "ñ/h"REKIN

ilharre(Z)   txillar(G)   iñarra (B)=brezo
 ilaurri(R)   {iraurgi(BN,Sr) iñaurri(G)="azpigarria"
                   (ir(h)aurri" "

16.7-.KONPOSATUETAN:1+2:"l-r > l-l"

aizkora	aizkolbegi(GN)=ojo del hacha
euskara	euskaldun
abere	abelgorri=ganado vacuno
afari	afaldu
gari	galburu
euri	eulbera(B)=lluvia abundante
zorne	zoldu(Zeb.)

16.8-. "l/r" KONTRASTEIA BOKALE ARTEAN

bidali	bidari(RS,120)=porte
estali	estari(Gr)(B)=en cubierto
zoli(B)	zor(h)i(GN,BN,R,Z)=maduro

16.9-.Lat. /11/ EUSKERAZ /1/ (3)

balea	Lat.ballena
gela	" cella
palatu(B)	" uallatum
bulda(Zeb.)	" bulla

l/r EZA

al(h)a	=pasto
bele/a	=cuervo
il(h)e	
ol(h)o	=avena
zel(h)ai	
zul(h)o	
ólha(Z)	=choza de pastor

16.10-.IBERIKOAK EZ,EUSKERAK " -L " AZKEN POSIZIOAN

azal

aztal =talón

gibel

itzal =sombra

o(h)ol =tabla

sabel

il(h)argi irargi/iretargi(B)

mutilko(VJ,Leic) mutil + ko mut(h)iko/putiko

16.11-."1-"HASIERA POSIZIOAN UGARIA LEHENENGOTARIK(4)

lau(r)

lo(h)i

lege

BATZUETAN ALTERNATZIA:"1/ø

lañoa añoa(Añibarro)

lauso auso(BN,Sr)=borrasca de viento y nieve

lurrin urrin(GN,G)=vaho

INOIZ,GALDU

adarallu(L) adrillu(B) =ladrillo

kontuz! larrosa =la rosa (gazteleratik)

16.12-."1/n"PERMUTAZIOA HASIERAN (5)

larru	narru(B)
lapur	napur(Baztan)
leurri(GN)	neurri
lasai	nasai(BN,L,B,Z)

16.13-./N/ ETA /L/ FORTEAK; /n/ETA /l/ LENEAK

Laburtuz:protoeuskeran bitzuak zituen eta LENIZIO prozesu batez LENEAK galduz joan ziren,Forteak lene bezala ahozkatuz.

Hipotesi honetatik ba,"GOLONDRINA"ren aldakiak euskeraz:

enara (Lekeitio)
enada (Pouv.)
in(h)ara(GN,BN,L)
ainhera(BN)
añ(h)era (Z)
iñare(Aez.)
añari(R,Sr)
elae(RS,517)
erlaia(B-Zeb)

Hipotesia:(B) elae < *eLana (oinarri baten aldakia)
enara < *eNala

ARGITASUN BIBLIOGRAFIKO ETA GAINETIKOAK

- (1) L. Mitxelena, osagaia 549 or.
- (2) " " " 549 "
- (3) " " " 550 "
- (4) " " " 550 "
- (5) " " " 551 "

XVII-. DARDARKARIAK

17.1-. " r/R "OPOSIZIOA (1)

Protoeuskeran "R" bakarra ote zegoen dinosku Mitxele-
nak, l/r alternantziak ikusi~~z~~, (16.2); baina gaur egun
r/R oposizioa begien bistakoa da.

(h)ari	(h)arri
bero	berro=jaro
ere	erre
ero	erro
gori	gorri
sari	sarri
zori	zorri
zoro	zorro

IPARRALDEAN: "R" Ubulakoa edo atzeratua dugu

17.2-. ZUBERERAZ r/R OPOSIZIOA DESAGERTU

a) Bokale arteko "r" erori da

ai	ari
hai	hari
hau	haro=tiempo atmosférico
hie	hire

b) Diptongo ostean "r" > "d" egin da

atxéidū	atxéirū
héida	héira=feria

d) "r/R" "H"ren aurrean, bokale artean bezala
áhan árhan =ciruela
sóho sórho
óhe órhe =masa de harina(conf.cama)

e) Konposatuetan gorde

erháuts =polvo

Ūrháts =paso

bŪrhézur =cráneo

f) Kontsonante aurrean eta azken posizioan GORDE

árgi

érbi

érdi

hur

zur =madera

17.3-."r/R" ALTERNANTZIA, BAINA "R" SEKUNDARIOA (2)

arrezkero

arrek(GN)=aquél

urraza(B)=lechuga

garrondo(GN,R,B)=nuca, cerviz

barraskillo/marraskillo(B)=limaco "bar(h)e"tik

17.4-."R"HASIERAKOAK GEHIENETAN BOKALE PROTETIKOA

Protesi gabe ere agertu izan da baina KULTISMO
hutsa litzateke. (R)n inon baino gehiago.

repattán(R)=zagal

rape(R)=ubre

raçoin(Leiç)

regue(Leiç)

reguina (Sauguis)

17.5-. "r/R" KONTSONANTE AURREAN ETA AZKENEAN "R" NEUTR.

Erdi Aroan

Errlesoroa

çiaurrdi

Navarr

Landerr

Landucci eta beste batzuk

errlea

yrarrguia

biarr

unsaurr

MADARIAGA(1565):"Vna sola "R",al fin de dición tiene
fuerza de doblada "r":vguer,eder..."

17.6-." -R " + ATZIZKIBIDEA KOMPLIKAZIOAK(3)

a) ur   ura/urra
zer   zera/zerra

b)Gavel-en ustez,maileguetako "-r" INDARTUZ

ziurra   seguro
antzarrak   anseres
biarretic biharrera(Ax.) baina bi(h)aramun

17.7-."-r" lenea GORDE ERE EGIN DA AZKEN POSIZIOAN

GRAFIAN BAI; AHOZKERAN EZ.

a)Galde-izenetan

nor

zer

inor

ezer

b)Maileguak

paper

plater

BAINA...noc(Gar.,RS);segaiti(Mic.)

d)Erakusleetan

(h)aur   kaur(R)

e)Zenbakietan

(h)irur

laur

17.8-. "-r" GALDU KONPOSATUETAN (4)

(h)ur..... ubera(RS,299)=vado
 ubil(B)=vórtice que se forma en los ríos
 ugalde=rfo
 zur - - - - - zuhaitz
 Zuhazu(Araba,1025)
 zu(h)irin(Oih.)=polvo de madera carcomida.
 lur..... lup(p)eco(Leiç)
 lubizi(G)=corrimiento de tierras
 lupetz(B)
 adar..... adabegi(G,B)=nudo
 adaki(B)=leña
 adapoa (B-Zeb)=adar podaua(pagoa,haritza,gazt.)
 (h)amar..... amaika
 (h)amabi

17.9-."-r"GALDU POSIZIO IMPLOSIBOAN (5)

adore   ardore
 atxeter(Z)   Lat. atchiater
 erri(e)ta(G)"reyerta"

METATESIAK

arpel (B)   alper
 ergel   elger= tonto
 arlo(B)   alor
 * ark-ar > arkal / alkar

17.10-. " 1(n)/ø "PERMUTAZIOA, ZERGATIK??? (6)

algotz(B-Gern.)	agotz
il(t)ze/untze	itze
alko(R)	oko(GN,Aez.Sr)=racimo
inkhatz(Z)	ikatz
ordots	orots(Eki.)=macho(2.2-bis)

ARGITASUN BIBLIOGRAFIKO ETA GAINETIKOAK

(1)	L.Mitxelena,	osagaia	555	or.
(2)	"	"	555	"
(3)	"	"	556	"
(4)	"	"	556	"
(5)	"	"	556	"
(6)	"	"	557	"

XVIII-.KONTSONANTE MULTZOAK

18.1-.SAILKAPENA (1)

Kontsonante-multzoak aztertzeke K.Mitxelenak sailkapen hau egiten du:

- a)LEHERKARIAK
- b)TXISTUKARIAK
- d)SONANTEAK (l,r,n)
- e)BESTEAK (m,f,j)

Txistukari afrikatuak monofonematikotzat hartzen dira..

18.2-. LEHERKARI † LEHERKARI (2)

"El resultado es el enmudecimiento de la implosiva con ensordecimiento de la explosiva:cuando ésta es ya sorda,se pierde simplemente la primera"

Implosiboak:"-t"(jatorri multipleduna) eta "-k"

"-t":seniparte(GN,G) < senide parte
bek(h)ain(GN,BN,G,B) < begi gain
arkume < ardi kume
poliki < polit ki

"-k":beiñipein < beinik bein
nitakit(B) < nik dakit
-akaz(B) < -ak gaz

"-t † m-" "p" (13.10)

oroipen(G,GN) < oroit men

18.3-.LEHERKARI + TXISTUKARI (3)

Lehenengoa "-t" izaten denez, ondorioa AFRIKATUA

batzu < bat zu
betzain(Oih.) < behi zain
artzain < ardi zain
otsein < ogi sein
Erretzubi < errege zubi

18.4-.LEHERKARI + SONANTE (4)

a) Konposizioan leherkaria galdu

bana < bat na
bain(a)iz < bait naiz
baikuke < bait luke

b) Mailegu-hasieran: sinplifikatu, anaptisia edo leherkaria galdu.

laket < Lat.placet
landatu < plantatu
laun < Lat.planum
luma < pluma
loka < clueca
koloka(GN,L) "

berdin

lore < lat.florem
olata < " offero...oblata
erregela < regla
liburu < libro
lukuru(Leiç) < Lat.lucrum
m+n > m :damu < Lat.damnum

18.5-. "MUTA CUM LIQUIDA (5)

"Queda dicho que los grupos "muta cum liquida"
no soy hoy una rareza en ningún dialecto vasco
menos "dl" y "tl" que faltan por completo."

kable

plaza

branka(GN....B)=proa

deabru

premia

tratu

grina/ña

prakak

METATESI bidez ere apurtzen dira multzook

kurzellu(B)

kurze

probe

...gesal/kresal:Corominas:aquae sal

Mitx.:"r"epentesia(pristia < pistia(B)

18.6-.TXISTUKARI † LEHERKARI

Ondorioa:Txistukari FRIKARIA † LEHERKARI GORRA

ikus. 12.6 eta 14.6

baina: "-zt-" > "-z-": guzti > guzi

18.7-.TXISTUKARI + TXISTUKARI (6)

Ondorioa: Euren mailako AFRIKARI BAT

etzan < ez zan

etzen < ez zen

satsu < sats-tsu(Dech.Leiç)

GOI-HOBIETAKO/BIZKARREKO konbinaketan " TS" SARRI

diotsut < *diots-zut

deutsut < deuts-zut

akutsu(Oñate) < *ekus-zu

18.8-.TXISTUKARI + SONANTEA (7)

Ondorioa: Sibilantea galdu. Gehienetan EZ + ADITZ JOKATUA

enaiz < ez naiz

eluke < ez luke

Konposizioan:

igelenean(Mundaka) < igaz-lenean

18.9-.SONANTEA + LEHERKARIA (8)

a) batzuetan "n" > "r": oin/ort(h)uts

soin/sorburu, sorbalda

b) (Z) eta (R)n izan ezik, OZENDU sarritan.

bazkaldu; kendu; / kent(u)(R) khéntü (Z)

aldare; ocengui(Leiç); estalgui(RS)

citaldasun(Cap.)=torpeza; zango

18.10-.ESANDAKOAREN INTERPRETAZIO BIKOTXA (9)

a)Euskerak -N/-L + GORRA/OZENA =NEUTRALIZATU-->ozenera

b)Edo,(Hipotesia)leherkaria ozen ahozkatu,(R) eta (Z)n lehenago bereizten hasiz.

"mp,nt,lt > mb,nd,ld " egin direnean,jatorrizko mb,nd,ld -rekin nahastu dira edo bereizketa mantendu da "m,n,l"-ra asimilatuz.

Adibidez:	bildur	billur
	baldin	balin/barin
	genduen	genuen
	konbentu	komentu
	anbil	amil =precipicio

18.11-.IBERIKO IZENAK IDAZTI ERROMANIKOETAN (10)

<u>Bronce de Ascoli</u>	<u>Latin</u>	<u>Euskeraz</u>
salduie	(turma)Salluitana	
ilduro	Iluro	
-illun (-ildun:plomp de Alcoy)		* iLun/ilhun

18.12-. "N/L + LEHERKARI GORRA" UGARIA EUSKERAN

alkate
kanpo
lukainka
poronpil (B) * nudo
aulki/aurki

18.13-. SONANTE + SIBILANTEA

"N/L + SIBILANTEA" 14.6-d.an aipatu da

"R + SIBILANTEA "

"rtz" = gorde egin da.(zortzi...)

"rz" / "rs"

-tárzün (Z)   -tasun

ürzo (Z)   uso

merced   mesede

* el(h)orr(i)zu   Elosu (Araba,1025)

(h)erstu   estu

18.14-. "rtz" / "r(t)z"

(h)artz =oso

bartz =liendre

(h)ortz =diente

zurtz

baina

ber(t)ze   beste

bor(t)z   bost,Busturi(1051)

or(t)zegun   ostegun (orzegun:Uztarroz)

or(t)zirale   ostiral (orzirale ")

"r(t)z" > st " :Konposizio fenomenoa,antza.

18.15-. " R + BIZKAR-SIBILANTEA" UGARIAGOA "APIKALA" BAINO

Autore zaharretab gitxi agertzen dira

18.16-. SONANTEA + SONANTEA (11)

a) -n+l- > l

zan la > zala

zen la > zela

b) -r+l- > l Konposatueta

Gorliz > Goliz(RS,334)

birl(1)oba > billoba

be(h)ar leuke > "bealeuke" (Zeb)

Konposatua ez denean

arlo

burla

erle

d) -r+n- Gorde egin da

arno =vino

ernari

zorne =pus /zoldu(Zeb) andra/altra (Konbinaketak)

ernatu/esnatu

Zornotza (Zorrontza, askok)

18.17-. KONTSONANTE MULTZOAK

a) Sonantea + leherkari bi =lehen leherkaria galdu
ausar(t)ki; ar(t)kume; beran(t)kor; galan(t)ki...

b) Sonante + leherkari + sonante = leherkaria galdu
izerleka(Øih.) < izerd(i)-leka

d) "nzt" > "zt"

anztu > aztu; jantzi > jazten...

e) ANAPTISIA

astru > asturu(Øih); eskiribatu(Ax)

ARGITASUN BIBLIOGRAFIKO ETA GAINETIKOAK

(1)	L.Mitxelena,osagaia	559	or.
(2)	" " "	560	"
(3)	" " "	560	"
(4)	" " "	560	"
(5)	" y "	560	"
(6)	" " "	560	"
(7)	" " "	561	"
(8)	" " "	561	"
(9)	" " "	561	"
(10)	" " "	562	"
(11)	" " "	562	"

XIX.- SISTEMA KONTSONANTIKO ZAHARRA

19.1.-.Bokalismo eta diptongazioa ber-aipatzen ditu

19.2.-.KONTSONANTEAK

Oraingoz ez dakigu zenbat izan ziren

- a) batzuk jatorrizkoak
- b) beste batzuk adierazkortasunez sabaituak (ikus.10)
- d) erromantzearen eraginez aldatuak

"j"-ren kasua

- a) Hasieran, badakigu "E" batetikako sekundarioa dena
- b) Erdikoa oraingoz ez dakigu.

19.3.-.EUSKAL KONTSONANTE ZAHARREN TAULA HIPOTETIKOA

FORTEAK : - t c é k N L R

LENEAK : b d s ś g n l r

/h/ alde batera utziz, EZPAINETAKO LEHERKARI BAT /p/ eta EZPAINETAKO SUDURKARI BAT /m/ falta ziren, baina laster sartu ziren artera.

Erdi Aroan, badirudi oposizioa GORRA/OZENA barik LAXA/TENSA zela, erromantzezko Ozenak, euskeraz Gorrak bezala agertzen zirelako. (12: abade/apaiz...)
Martinet-ek GORRA/OZENA oposizio zaharrago bat defenditzen du eta denporaz galtzen joan (12.13-.)

19.4-.KONTSONANTE MULTZOAK

Erdiko posizioan eta beharbada azkenean(EZ hasieran)
ematen zan konbinaketa hauxe zen:

SIBILANTE + LEHERKARI

SONANTE + SIBILANTE edo LEHERKARI

SONANTE + SIBILANTE + LEHERKARI

19.5-.DIAKRONIA IKUSPUNTUTIK

Zalantza hemen dago:Ezagutzen ditugun neutralizazioak
EGINEZ-EGINEZ etorri dira ala LEHENAGOTIK datoz?????

XX.- AZENTO MODERNOA.DESKRIPZIOA

20.1-. Zuberera izan ezik,euskera azentu gabeko hizkuntza
(1) dela esaten da.

Izan ere,ERDIKO eta MENDEBALDEKO euskalkietan
INTENSITATEA -ALTUREA-eta DENPORA ezberdintasun
txikikoak dira silaba ^{ak}betik bestera.

- Gramatika askotan agertu ere ez da egiten
- Bertsolaritzan ez da kontutan hartzen(Z.n ere ez)
- Bonaparte-k berak ere ixildu egin zuen

20.2-.MENDEBALDEKO ETA EKIALDEKO AZENTUA (2)

Adibidez,GIPUZKERAZ,hitzak ez dira indibidualak
perpausaren barruan,ETENAK banatzen dituzte hitz-mul-
tzoak eta esaldia.A.Martinet-en esanetan:" prácticamen-
te es la sílaba la única realidad fonética mayor que
el fonema y menor que la frase" (Economie,343).

ERRONKARIN,hitz bakoitzak bere azentua du.Erromantzeko
artikulodun sintagma nominala,MUGAGABE itzuliko luke.
Artikuluak euskeraz berandukoa da eta beste ENKLITIKU
batzuen erara erabili da.

20.2-. OSAGARRIA (FHV, 566 or)

TIPO AZENTUALAK (Mitx. ASJU 6 - 1972,110-120 or)

I. Erdi-Mendebaldekoa :GUIPUZKOA

BIZKAIA (ez dena)

GOI-NAFARRA (Gipuzkoarantzakoa)

II.Ekialdean: ERRONKARI

ZUBEROA

BAXE-NAFARRA (Mixe) Leizarragarena

III. ....:GOI-NAFARRA (Hegoaldea batez ere)

SARAITZU

IV. Bidasoa ahoa: IRUN

FUENTERRABIA

BORTZIRIETA (Navarra)

JACOBSEN-ek inkompletoa dela dino sailkapan hau.

20.3-.ERDI ETA MENDEBALDEKO AZENTUA (3)

Sailkapenaren barruan, berdina ez badira ere:

BIZKAIERA

GIPUZKERA

LAPURTERA

GOI-NAFARRERA (zati bat)

BEHE-NAFARRERA (hizkera batzuk)

GIPUZKERA: (T. NAVARRO TOMAS: "Pron. guip. 639 ss)

Trisilabotik gora azentu BI

árriá

erábillí

begíratú

GOI-NAFARRERA: (Mitzelena, "Acentuación alto-navarra". F.L.V. 8 (1976)

20.4-. S. ALTUBE -AZENTU FONOLOGIKOA (4)

Bere hitzetan: / " toda sílaba de una palabra vasca es en principio fuerte y acentuada"

Gaztelerekin konparatzen du:

eusk.	zapal	gazt.	va mal
"	jabetu	"	ya ves tú
"	zagoze	"	yo no sé
"	elizkoi	"	yo no soy

Altube-k Azkueren aurka: "...que, a no ser en casos muy excepcionales, palabras de igual configuración fónica (número de sílabas, inicial vocálica o konsonantica) y colocados en la misma posición sintáctica, llevan el acento en el mismo lugar".

Altube-k, onartzen du hala ere, azentoz bereizten direla Bizkaierako hainbat SINGULAR/PLURAL (onék/ónek)

Mitxelenak zabalagoa dela dino fenomeno hau

Azkue-k, kasu honetan, alde batetik hitz MONOTONOAK-azentua azkenean dela-eta DITONAK-azkena atona delarik- ditugula defenditzen du

M^oL. Etxeberria Sarasola: Lizarragaren (Elkano) azentu-ondorioak: Mitxelenaren laburpena: FHV, 568ss)

20.5-.P. LARRAMENDI: ACENT. GUIP. ("El imposible vencido, 1729)(5)

Bere obserbazioak terminologia klasikoan mugitzen dira eta konparaketetan erdal azentua du aurre-aurrean.

20.6-.P. LARRAMENDI SINESGARRI? (6)

Fantasiosotzat jo arren, gaurko ikerlari batzuen ondorioak ez dabilta hain urrun.

20.7-.ZALDIBIA (+Tolosa 1575) (7)

Bere hitzetan: "...todos los nombres, excepto pocos y aquellos propios, en el primer número acaban en "a" y en el segundo en "ac" sin declinarlos; y por algunos artículos distinguen las variedades de los casos y pronuncian poniendo el acento a veces en la penúltima y veces en la última"

L. Marineo Sículo (italiarra): XVI. ean idatzitako zerrenda bat gorde da. Hona hemen bertako hitz batzuk:

améa

aytéa

echéa

alauéa

anagéa

irú

çorçí

oguéy

bacúst

edantendót

eguitendót

(M. Pidal-ek eman digu honen berri. Iturria ez dakigu baina Bizkaieraren ingurukoa da)

20.8-.AZENTU BEREIZKETA (8)

Goi-Nafar aldeko: Irun, Fuenterrabia eta Bortzirietan erabiltzen den azentua ez da Gipuzkoa edo Lapurdikoa bezalakoa.

R.M. Azkue-ren transkripzio bat aipatzen da.

N.M. Holmer-en ikerketa-inkesta bat ere bai. (FHV, 390 or)

ULZAMAN (Nafarroa), Ormaetxeak lekukotasun batzuk jaso ditu.

tor da "ha venido"

kus duzu "lo habeis visto"

kar dit "me lo ha traído"

Dena dela, Nafarroako azentua oraindik aztertzeko dago.

20.9-.KDINZIDENTZIAK (9)

Bidasoa,Renteria,Bizkaia... aipatzen dira.

20.10-. ZUBERERAREN AZENTUA (10)

Autore guztiak datoz bat,Zubereraren azentua Bizkaiera,
Gipuzkera eta Lapurteraren antzekoa ez dela esatean.
Baina ez dago hain aldentuta,Leizarraga-k XVI.ean
adierazi zuenez Mendebalderago ere bazeuden parakota-
sunak.

P.LARRASQUET (abate, fonetista indigena:"Le vasque
souletin nord-oriental,39 ss)

Lau puntutan laburtzen du Mitxelenak berak esanda-
koa:FHV,393 or.)

20.11-.AZENTU PAROXITONOA / OXITONOA (11) ZUBERERAZ

Texto-kontinuo baten,azentua gehienetan PAROXITONOA

Oxitonoak: a)maileguetan

b)konposatuetan

d)deribazioan(atzizkiak azentua daramanean)

20.12-. ERRONKARIERA

Bonaparte eta Azkue aztertzaileak, Mendigatxa bien berri-emailea.

Ez batak ez besteak ez du markatu edo aipatu azentuaren arazoa Zubereran lez. Mendigatxak ere ez.

Mendigatxa Vidangoz-ekoa zen eta ez du aipatzen, baina Isaba eta Uztarroz-en markatzen da:

bí alába

alabá = la hiĵa

gizonak (ergatiboa)

gizonék (ergatibo plurala)

20.13-. OXITONOK ERRONKARIERAZ (12)

Zubereran bezala: a) maileguetan

b) konposatuetan

d) eratorrietan (atzizki azentodunaz)

GAINERA: kontrazio-bidezkoak: Kontsonante erorketak
sortutakoak. (ári / ahári)

20.14-. ZUBERERAK ERRONKARIERAK BAINO RASGO BI GUTXIAGO

a) Hiato-apurtzeak (Erronkarin goranzko diptongoak)

-ea > [ja] (R)

b) Sinkopa fenomenoa (R.n ugariak) "zren, zra..."

20.15-.LEIÇARRAGA ETA AZENTUA

Leiçarraga, Briscous-ekoa (Bayonatik 11 km) azento gráfico eta guzti agertzen zaigu bere obra guztian.

a) Azentu grafikoa normalean azken silaban, inoiz zerbait gehiago erantsi ondoren ere bai:

aitá, aitáren... cieçón, cieçóten

b) "á, é, ó" bakarrik azentuatzen

d) Notazio defektiboz, inoiz omisioak ere agertzen dira

R.LAFON-ek lau kasu aipatzen ditu (R.n ere baliagarriak)

a) Nominatiboak bokatibo kutsuan (semé, Magistratuá...)

b) Atzizki tonikoak (-rát, -ganát, ...)

d) Bokale kontrakzioetan ("Eliçá... Eliça=la Iglesia.. Iglesia)

e) Aditz kontrakzioetan (eztén, garén, bacén...)

OIHENART-ek, azentua, bokale luzeak edo geminatuak adierazteko zela dino, baina onartuezina da.

20.16-. SCHUCHARDT -ADIBIDEAK

Oxitono batzuk aipatzen ditu mailegu batzuetan.

"conseillér, estrangér, obediént..."

20.17-. LEIÇARRAGA BAI BAINA===

"Como el empleo del acento gráfico en Leizarraga es muy restringido, estamos mal informados acerca de su posición en temas nominales nudos".

"Sea de esto lo que fuere, no es difícil retrotraer a un modelo común el acento roncalés y el del suletino".

ARGITASUN BIBLIOGRAFIKO ETA GAINETIKOAK

- (1) L. Mitxelena, osagaia, 565 or.
- (2) " " " 566 "
- (3) " " " 567 "
- (4) " " " 568 "
- (5) " " " 569 "
- (6) " " " 570 "
- (7) " " " 571 "
- (8) " " " 573 "
- (9) " " " 575 "
- (10) " " " 576 "
- (11) " " " 578 "
- (12) " " " 581 "

XXI. AZENTO ZAHARRA.HIPOTESIA

21.1-. "Una vez considerados los datos disponibles que por lagunas de nuestra información no son tan abundantes como debieran, sobre el acento en los dialectos vascos actuales y los testimonios más antiguos, sólo cabe presentar HIPOTESIS acerca de su naturaleza y posición en épocas anteriores. Se han presentado dos recientemente y ambas convienen en postular UN ACENTO DE INTENSIDAD AUTOMATICO: el desacuerdo se limita a su posición."

XXII. AZENTOA - APENDIZEA

22.1-.J.I.Tellechea-ren bidez,P.Larramendiren obraren berri sakonago bat euki dezakegu baina ondo aztertu beharra dago.

22.2-.AZENTU TIPOEN HURBILTASUNA

Mitxekenaren ustez, I eta IV

II " III

22.3-.EKUAZIO BA LIAGARRI POSIBLEA

"Tipo IV: acento en la segunda sílaba : acento normal, no marcado,del tipo I."

IV: acento en la primera sílaba : acento anómalo, marcado,del tipo I."

22.4-.AZENTU ANOMALOEN SAILKAPENA

- a) maileguetan
- b) pluraletan eta konposizio-deribazioan
- d) kontrakzioetan

22.4-. Argitasun gehiagorako,hizketa-mota bakoitzaren azterketa zehatzak egin beharra dago,azento anomaloak ere aztertuz.

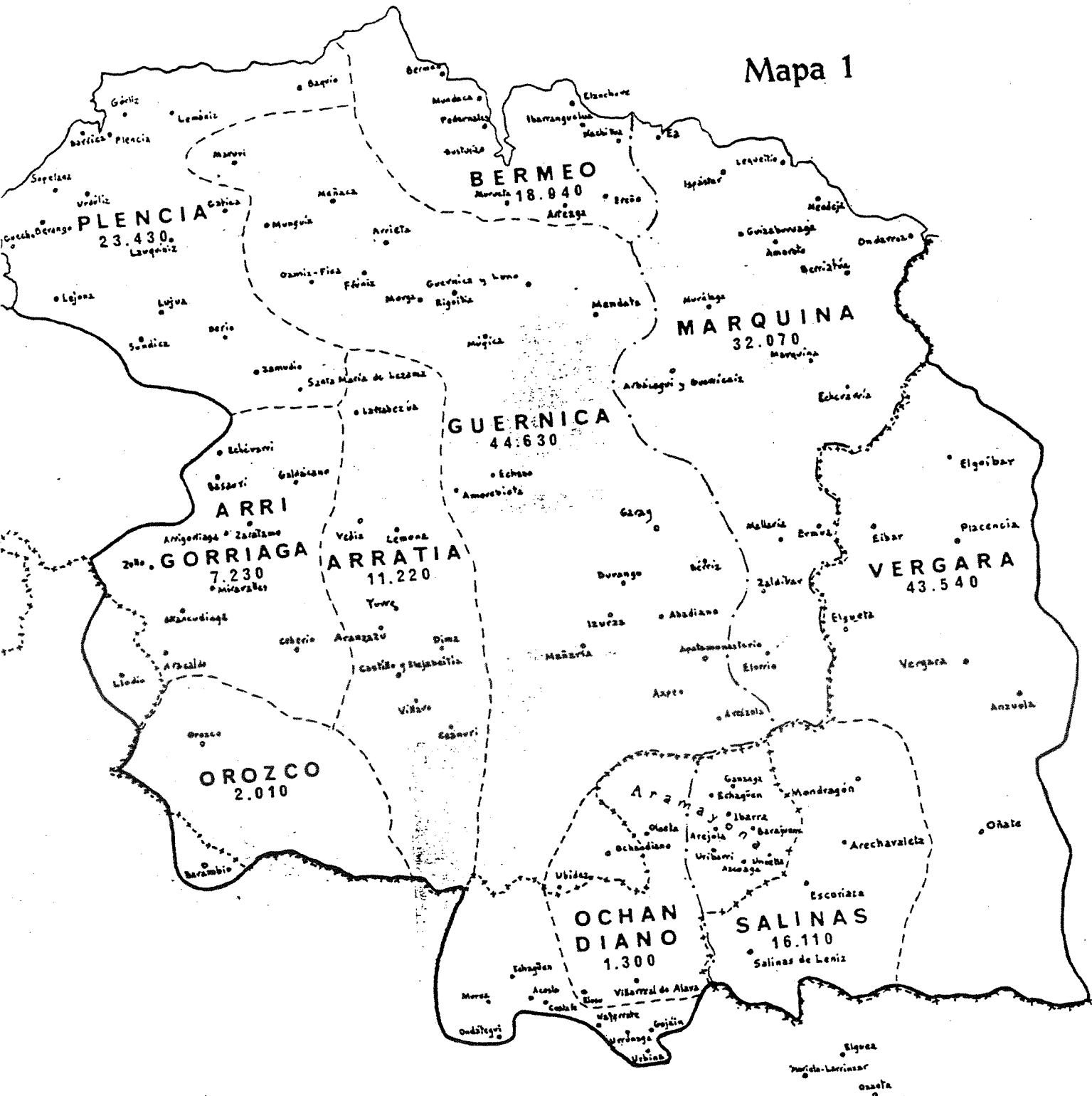

RESUMEN POR DIALECTOS SUBDIALECTOS Y VARIEDADES, CON ARREGLO A LA CLASIFICACION DE BONAPARTE DE 1869

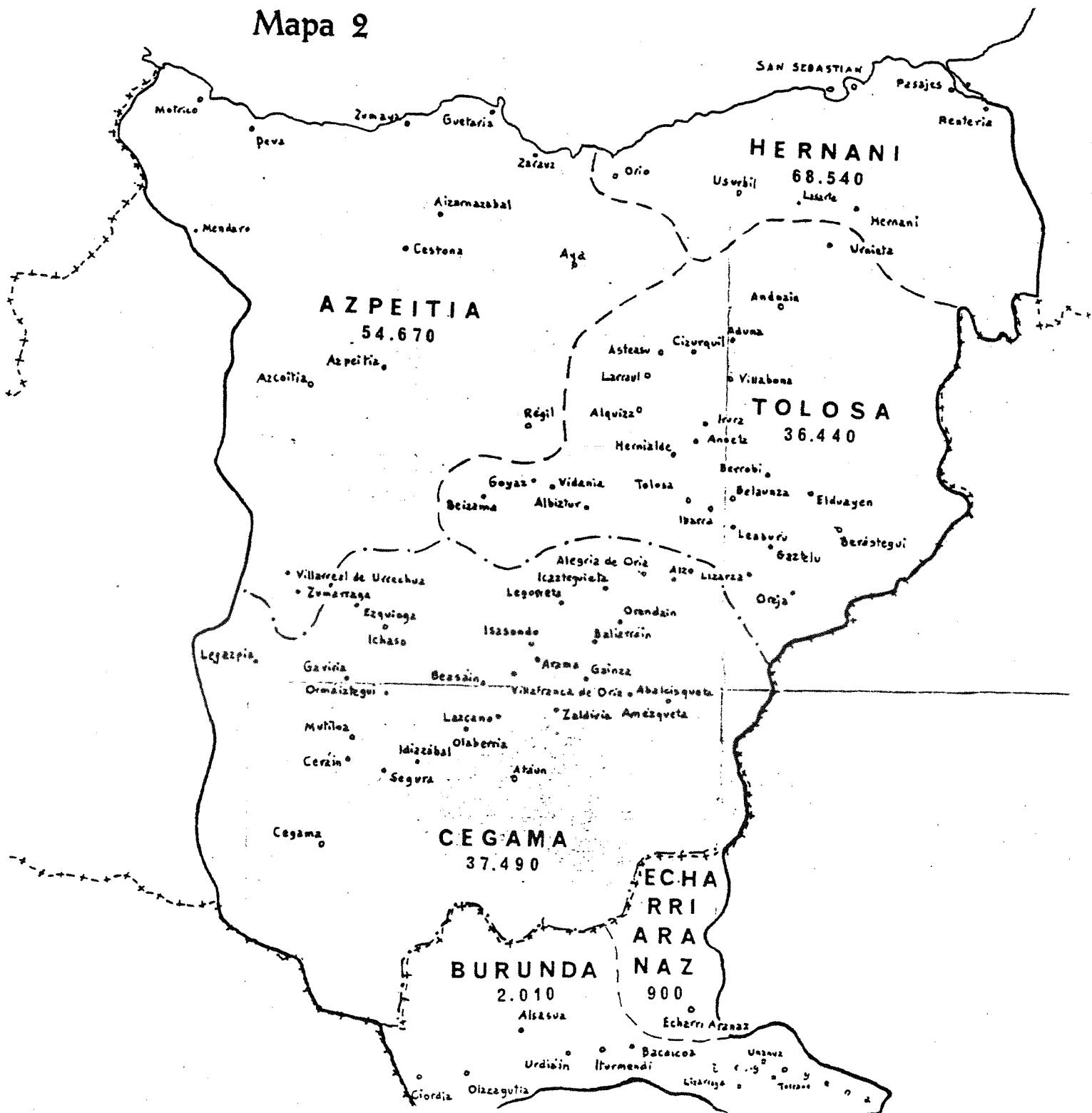
DIALECTOS	SUBDIALECTOS		VARIEDADES		
VIZCAINO	200.480	Oriental	32.070	Marquina	32.070
		Occidental	108.760	Guernica	44.630
				Bermeo	18.940
De Guipúzcoa	59.650	Plencia	23.430		
		Arratia	11.220		
		Orozco	2.010		
		Arrigorriaga	7.230		
		Ochandiano	1.300		
		Vergara	43.540		
		Salinas	16.110		
GUIPUZCOANO	200.050	Septentrional	159.650	Hernani	68.540
		Meridional	37.490	Tolosa	36.440
ALTO NAVARRO SEPTENTRIONAL	51.000	De Navarra	2.910	Azpeitia	54.670
				Cegama	37.490
		De Ulzama	2.490	Burunda (2.410)	2.010
				Echarri-Aranaz	900
		De Baztán	7.270	Lizaso (2.550)	2.490
				Elizondo	7.270
		De las Cinco Villas	11.050	Vera	11.050
				Huarte-Araquil	2.960
		De Araquil	4.400	Inza	4.400
				De Araiz	22.830
De Guipúzcoa	22.830	Irún	22.830		
		Sara	4.960		
LABORTANO	22.970	Propio	21.580	Ainhoa	378
		Hibrido	1.390	St. Jean-de-Luz	16.240
ALTO NAVARRO MERIDIONAL	440	Cispamplonés	376	Arcangues	1.390
				Egüés	0
		De Ilzarbe	0	Olaibar (92)	43
				Arce (30)	27
		Ultrapamplonés	64	Erro (536)	250
				Burguete	56
		Propio	11.090	Puente la Reina	0
				Olza (47)	27
		Roncalés	0	Cizur	0
				Gulina (131)	37
BAJO NAVARRO ORIENTAL	23.760	Del Adour	2.910	Tardets	11.090
				Vidángoz	0
BAJO NAVARRO OCCIDENTAL	22.790	Salacenco	327	Urzainqui	0
				Baigorriano	8.060
Aezcoano	535	Del Labort	14.200	Uztárroz	0
				Cize	7.500
NO DEFINIDOS	915	Aezcoano	535	Mixe	8.370
				Eardos	200
TOTAL	533.495	vascófonos, en toda la zona de habla vasca	915	Arberoue	4.450
				Briscous	2.540
				Urcuit	375
				Salazar	327
				Baigorry	8.060
				Ustaritz	8.510
				Mendionde	5.690
				Aézcoa	535

Estas cifras proceden de los anteriores cómputos por variedades. Las superiores a 1.000 se han redondeado a la decena más próxima.

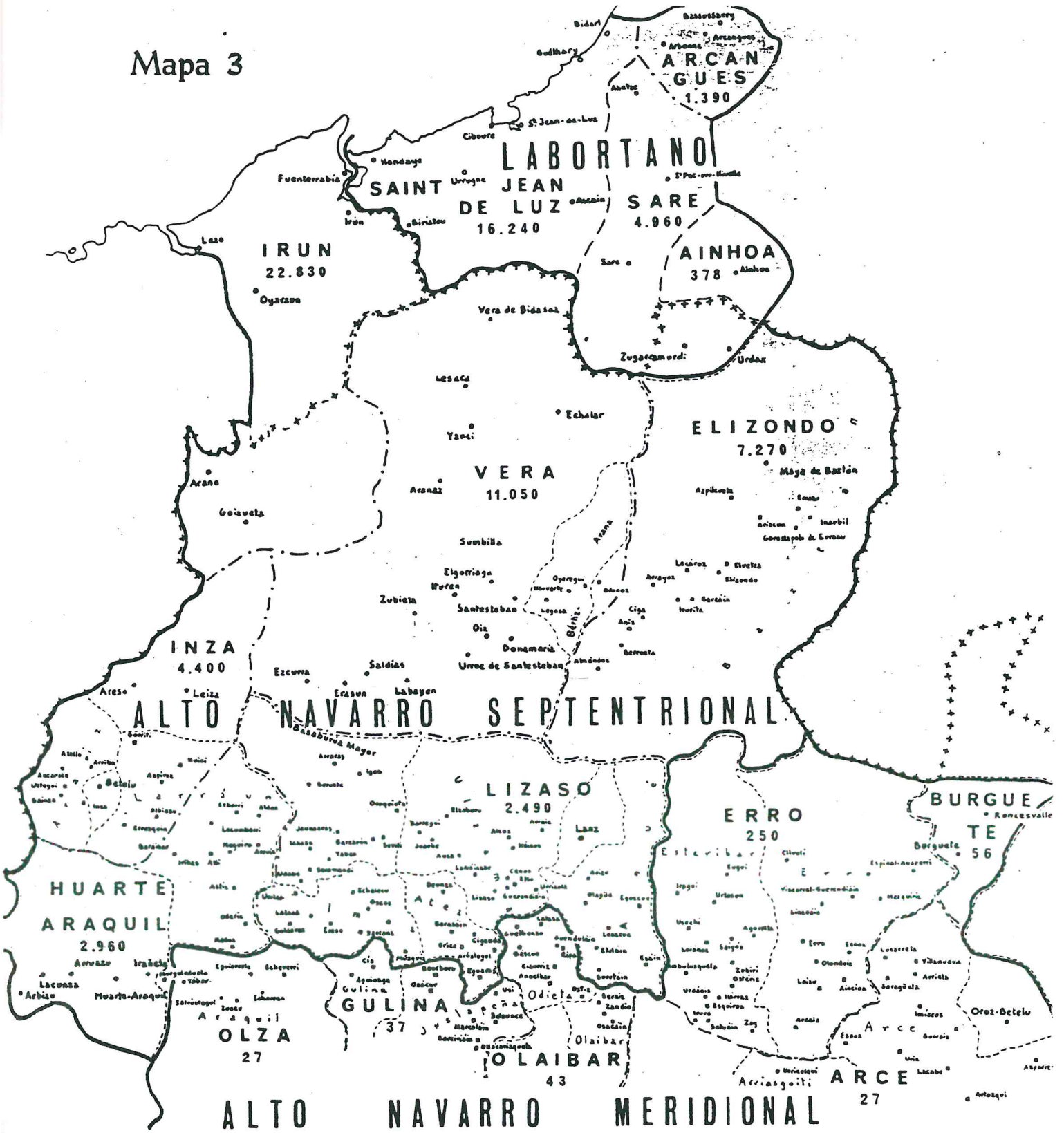
Mapa 1

Mapa 2

Mapa 3

Mapa 4

